

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP OLAN
EBEVEYNLERİN AİLE İŞLEYİŞİ, ÇOCUK İLİŞKİSİ İLE
KENDİLİK ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

Büşra ŞAHİN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

LEFKOŞA

2021

**ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP OLAN
EBEVEYNLERİN AİLE İŞLEYİŞİ, ÇOCUK İLİŞKİSİ İLE
KENDİLİK ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ**

Büşra ŞAHİN

YAKIN DOĞU ÜNİVERSİTESİ LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
KLİNİK PSİKOLOJİ ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ DANIŞMANI
YRD. DOÇ. DR. DENİZ ERGÜN

LEFKOŞA
2021

KABUL VE ONAY

Büşra Şahin tarafından hazırlanan “**Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip olan Ebeveynlerin Aile İşleyişi, Çocuk İlişkisi ile Kendilik Algı Düzeylerinin İncelenmesi**” başlıklı bu çalışma, 28/01/2021 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir

JÜRİ ÜYELERİ

.....
Yrd. Doç. Dr. Deniz ERGÜN (Danışman)
Yakın Doğu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi ve Psikoloji Bölümü

.....
Dr. Gönül TAŞÇIOĞLU (Başkan)
Yakın Doğu Üniversitesi
Fen Edebiyat Fakültesi ve Psikoloji Bölümü

.....
Yrd. Doç. Dr. Gizem ÖNERİ UZUN
Yakın Doğu Üniversitesi
Atatürk Eğitim Fakültesi ve Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık Bölümü

Prof. Dr. K. Hüsnü Can Başer
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin, tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt ederim. Tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Yakın Doğu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

- Tezimin tamamı heryerden erişime açılabilir.
- Tezim sadece Yakın Doğu Üniversitesinde erişime açılabilir.
- Tezimin iki (2) yıl süre ile erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde tezimin tamamı erişime açılabilir.

Tarih

İmza

Büşra ŞAHİN

TEŞEKKÜR

Bu alıőma konusunun belirlenmesi ve gerçekleőtirilmesinde, ilgisini ve desteğini eksik etmeyen sayın tez danıőmanım Yrd. Doç. Dr. Deniz ERGÜN'e teőekkürü borç biliyor ve saygılarımı sunuyorum.

Araştırmada kapsama aldığım Niğde ilinde yer alan Rehberim Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'ne ve çalıőanlarına teşekkür ederim.

Ayrıca alıőma süresi boyunca motivasyonumu artıran, teővik edici desteği ile benim yanımda olan arkadaőım Betül ÇİFTÇİ'ye; Lisans eğitim sürecinden Yüksek Lisans eğitim sürecine kadar her daim yanımda olan sevgili Meslektaőım Psk. Hande ALAIK'a teőekkürü borç bilirim.

Tezimi, yaőamım boyunca ilgisini, sevgisini ve desteğini eksik etmeyen kıymetli annem ve babama; sabrını, sevgisini ve hoőgörüsü ile her daim yanımda olan sevgili eőime ithaf ediyorum.

ÖZ

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP OLAN EBEVEYNLERİN AİLE İŞLEYİŞİ, ÇOCUK İLİŞKİSİ İLE KENDİLİK ALGI DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ

Bu çalışmada, özel gereksinimi olan çocukların ebeveyn aile işleyişi, anne-baba ilişkisi ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerini incelenmesi amaçlanmıştır. Mevcut araştırmada Sosyo-demografik özellikler bakımından özel gereksinimi olan çocukların ve ebeveynlerin hayatı hakkında bilgi toplamak, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkinin değerlendirilmesi, annelerin çocuğa karşı yaklaşım konusunda rolü ile ilgili bilgi edinme bu çalışmanın diğer amaçlarındandır. Araştırma örneklemini, Niğde ilinde yer alan bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde öğrenim sürecine devam etmekte olan özel gereksinimli çocukların anneleri oluşturmaktadır. Araştırmaya, gönüllü olarak 60 anne tarafından katılım sağlanmıştır. Verilerin toplanmasında, araştırmacı tarafından hazırlanan, "Sosyo-demografik Formu", "Aile Değerlendirme Ölçeği", "Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği" ve "Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği" kullanılmıştır. Mevcut araştırmada, özel gereksinimi olan çocukların bakımının çoğunlukla anneler tarafından üstlenildiği sonucuna varılmıştır. Araştırmada, Aile Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutlarından olan roller ve genel işlevlerde anlamlı bir farklılık olduğu bulunmuştur. Araştırmada annelerin Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ile çocukların engel derecesi (hafif, orta, ağır ve çok ağır düzey) değerlendirildiğinde, "Rol doyumu" bağımlı alt değişkeni için anlamlı bir farklılık bulunmuş olup, diğer alt boyutlar ile arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Hafif düzeyde engel derecesine sahip çocukların annelerinde "rol doyumu", orta, ağır ve çok ağır engel derecesine sahip çocukların annelerin rol doyumu ortalama puanlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Annelerden elde edilen bulgular neticesine göre, Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği, Ebeveyn Rolüne ilişkin Kendilik Algısını yordamadığı görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Özel gereksinimli çocuk, ebeveyn rolü, kendilik algısı, aile işleyişi, ebeveyn çocuk ilişkisi

ABSTRACT

THE RESEARCH OF FAMILY OPERATION WITH SPECIAL NEEDED CHILDREN, CHILD RELATIONSHIP AND OWN PERCEPTION LEVELS

In this study, it was aimed to research the level of self-perception of the children with special needs regarding parental family functioning, parent relationship and parental role. In the present study, collecting information about children with special needs and their parents' in terms of socio-demographic characteristics, evaluating the relationship between parents and children, and obtaining information about the role of mothers in approaching children are among the other objectives of this study. The research samples consist of the mothers of the children with special needs who continue their education process in a Special Education and Rehabilitation Center located in Niğde. 60 mothers voluntarily participated in the study. "Socio-demographic Form", "Family Assessment Scale", "Parent-Child Relationship Scale" and "Self Perception of Parental Role (SPPR)" prepared by the researcher were used to collect the data. In this study, it was concluded that the care of the children with special needs is mostly undertaken by mothers. In the study, a significant difference was found in the roles and general functions, which are sub-dimensions of the Family Assessment Scale. In the study, when the self-perception of mothers regarding the role of the Parent and the degree (mild, moderate, severe and very severe) of disability of the children were evaluated, a significant difference was found for the dependent sub-variable of "Role Satisfaction", but no significant difference was found between the other sub-dimensions. "Role Satisfaction" was found to be higher in the mothers of the children with mild disability than the mean scores of role satisfaction of the mothers of children with moderate, severe and very severe disability levels. According to the findings obtained from the mothers, it was found that the Family Assessment Scale and the Parent Child Relationship Scale did not predict the Self Perception of the Parental Role.

Keywords: Children with special needs, parental role, self perception, family functioning, parent child relationship

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY	
BİLDİRİM	
TEŞEKKÜR	iii
ÖZ	iv
ABSTRACT	v
İÇİNDEKİLER	vi
TABLO DİZİNİ	ix
EKLER	x
KISALTMALAR	xi
1.BÖLÜM	1
GİRİŞ	1
1.1 Problem durumu.....	3
1.2 Araştırmanın Amacı.....	4
1.3 Araştırmanın önemi.....	4
1.4 Sınırlılıklar.....	5
1.5 Tanımlar.....	5
2. BÖLÜM	7
KAVRAMSAL ÇERÇEVE	7
2.1 Özel Gereksinim Kavramı.....	7
2.2. Özel Gereksinim Türleri.....	8
2.2.1. Zihinsel Yetersizlik.....	8
2.2.1.1. Zihinsel Yetersizliği Olan Bireylerin Sınıflandırılması.....	9
2.2.1.1.1. Zihinsel Yetersizliğin Psikolojik Sınıflandırılması.....	9
2.2.1.1.2. Zihinsel Yetersizliğin Eğitsel Sınıflandırılması.....	10
2.2.2. Down Sendromu.....	11
2.2.3. Görme Yetersizliği.....	11
2.2.4. İşitme Yetersizliği.....	11
2.2.5. Dil ve Konuşma Güçlüğü.....	12
2.2.6. Bedensel/ Ortopedik Yetersizlik.....	12
2.2.7. Otizm Spektrum Bozukluğu.....	13

2.2.8. Özel Öğrenme Güçlüğü	14
2.2.9. Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluk	14
2.3. Özel Gereksinimli Çocuk ve Aile	15
2.3.1. Aile İşleyişi	16
2.3.2. Özel Gereksinimi Olan Çocukların Aile İşleyişi	18
2.4. Ebeveyn ve Çocuk İlişkisi İle İlgili Kuramlar	19
2.4.1. Özel Gereksinimi Olan Çocukların Ebeveyn İlişkisi	21
2.5. Kendilik Algısı ve Ebeveyn Rolü	22
2.5.1. Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Ebeveynlerin Rolüne İlişkin Kendilik Algısı	24
2.6. İlgili Çalışmalar	25
3. BÖLÜM	30
ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ	30
3.1 Araştırmanın Modeli	30
3.2 Araştırmanın Evreni ve Örneklemi	30
3.3 Veri Toplama Araçları.....	32
3.3.1. SosyoDemografik Bilgi Formu.....	32
3.3.2. Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ)	33
3.3.3. Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği	33
3.3.4. Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği (ERKA)	34
3.4. Veri Toplama Süreci	35
3.5 Verilerin Analizi.....	35
4. BÖLÜM	38
BULGULAR	38
4.1. Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algıları karşılaştırması.....	38
4.2. Aile Değerlendirme Ölçeği karşılaştırılması	40
4.3. Ebeveyn Çocuk ilişkisi karşılaştırılması	43
5.BÖLÜM	49
TARTIŞMA	49
6. BÖLÜM	58
SONUÇ VE ÖNERİLER	58
6.1. Sonuç.....	58

6.2. Öneriler.....	61
KAYNAKÇA	61
EKLER.....	74
ÖZGEÇMİŞ.....	83
İNTİHAL RAPORU	84

TABLO DİZİNİ

Tablo 1. Sosyodemografik bilgilere ilişkin analiz sonuçlar	31
Tablo 2. Ölçeklerin normallik testi sonuçları	36
Tablo 3. Sosyoekonomik düzeyin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması	38
Tablo 4. Engel derecelerinin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması	39
Tablo 5. Çocuğun bakımını üstlenme ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması	40
Tablo 6. Sosyoekonomik Düzeyin Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması	40
Tablo 7. Engel derecelerinin Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması	41
Tablo 8. Çocuğun bakımını üstlenme ile Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması	42
Tablo 9. Sosyoekonomik Düzeyin Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması	43
Tablo 10. Engel derecelerinin Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması	43
Tablo 11. Çocukla İlgilenme türünün Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması	44
Tablo 12. Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği, Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği Pearson Korelasyon Tablosu.....	45
Tablo 13. Aile Değerlendirme ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeklerinin, Ebeveyn Rolüne ilişkin kendilik algısı üzerine Doğrusal Regresyon Analizi	47
Tablo 14. Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Rolüne ilişkin kendilik algısının, Ebeveyn Çocuk İlişkisi üzerine Doğrusal Regresyon Analizi	47

EKLER

EK 1. Katılımcı bilgilendirme formu	74
EK 2. Aydınlatılmış onam formu	75
EK 3. Kişisel bilgilendirme formu	76
EK 4. Aile değerlendirme ölçeği.....	77
EK 5. Aile değerlendirme ölçek izni	78
EK 6. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları.....	79
EK 7. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları ölçek izni	80
EK 8. Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeği.....	81
EK 9. Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçek izni	82
EK 10. Bilimsel araştırmalar etik kurulu	83

KISALTMALAR

ADÖ	:Aile Değerlendirme Ölçeği
DEHB	:Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluk
DSM	:Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders
EÇİ	:Ebeveyn Çocuk İlişkisi
ERKA	:Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği
MEB	:Milli Eğitim Bakanlığı
OSB	:Otizm Spektrum Bozukluğu
ÖEHY	:Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği
ÖGÇ	:Özel Gereksinimli Çocuk
SP	:Serebral Palsi
SPSS	:Statistical Package for the Social Science
TC	:Türkiye Cumhuriyeti
WISC-R	:Wechsler Intelligence Scales for Children-Revised

1.BÖLÜM

GİRİŞ

Günümüzde her anne ve babanın genel olarak sağlıklı bir çocuğa sahip olma beklentisi vardır (Öngider, 2013). Ebeveyn, bu sürece çocuklarının sağlıklı veya normal gelişimi olması beklentisiyle beraber kendini hazırlar. Ebeveynin kendini hazırlama aşaması hem kadın hem de erkek için heyecanlı bir süreçtir. Çocuğun doğumunda, doğum sonrasında veya gelişiminde bir anormal durumun olması, ebeveynler için oldukça endişe veren bir olaydır. Yetersizliği olan veya normal gelişim özellikleri göstermeyen çocuklarının olacağını öğrenen anne ve baba duygu durumunda karmaşıklık yaşar. Ebeveynin doğumdan önce çocuğunun sağlıklı olma beklentisiyle beraber duygu durumundaki karışıklık yön değiştirir. Çocuklarının özel gereksinime ihtiyaç duyduğunu öğrenen ebeveynler, kendini bu duruma hazır hissetmediği için şok, inkâr, reddetme gibi tutum ve davranışlar gösterebilir (Doğan, 2001; Avşaroğlu ve Akçeşme, 2018).

Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (2012) göre, muhtelif sebeplerden ötürü gelişim özelliklerinde, kendi yaş gruplarına kıyasla farklılıklar gösteren ve özel eğitime ihtiyaç duyan bireyler, "Özel gereksinimli" olarak tanımlanmaktadır. Özel gereksinimi olan her bir çocuğun bireysel farklılıkları vardır. Buna bağlı olarak çocukların eğitim ile sağlık süreçleri birbirinden farklı özellikler gösterir. Aileye katılan özel gereksinimi olan çocuğun ihtiyaçlarını karşılama konusunda ebeveynler maddi ve manevi zorluk yaşayabilmektedir (Özşenol vd., 2003). Yapılan bir çalışmaya göre, özel gereksinimi olan çocukların engel türüne bağlı olarak, yaşanan güçlüklerin ebeveyn psikolojik dayanıklılıkları ve ebeveynlik kendilik algısı üzerinde farklı olabileceği vurgulanmaktadır (Aydın ve Egin, 2018).

Ebeveyn kendilik algısı; bireyin kendi ebeveynlik rolüne dair olumlu veya olumsuz düşünceleri, ebeveynlik rolünü nasıl tanımladığı ve deneyimlediği konusunda farkında olması durumudur (Güler ve Yetim, 2008). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin yaşadığı problemlerle başa çıkması, sosyal desteğe ihtiyaç duyması, çevrenin önyargıyla yaklaşması, aile içi uyumu, etkileşimi ve ebeveynin çocuğuna karşı tutum ve davranışını zincirleme bir şekilde etkiler (Yazıcı ve Durmuşoğlu, 2017). Ebeveynlerin bu süreçte özel gereksinimi olan çocuğuna ilişkin bilgi edinmesi, uzmanlardan yardım alması, çocuğun gelişim ve eğitim özelliklerini belirlemede önemli bir etki sağlar (Küçükler, 2001; Toy ve Kesici, 2020). Anne ve babaların ebeveynlik rolüne ilişkin aralarında dengeli bir rol paylaşımı yapmaları, almış oldukları sorumlulukları yerine getirmeleri ve bu durumun sağlamış olduğu ebeveynlik rollerinden memnun olmaları kendilerinin psikolojik olarak güçlüklerle daha kolay ve sağlıklı bir şekilde baş edebilmelerini sağlar (Aydın, 2019).

Bireyin yaşamı boyunca uzun süre etkileşimde bulunduğu, ilk ve en yakın ilişki ebeveyn ilişkisidir. Ebeveyn, çocuğun hayatı ile ilgili bilgi edinmesini sağlar ve çevreyle olan ilişkilerinin temeline zemin hazırlar. Bundan dolayı ebeveyn ve çocuk ilişkisi çocuğun gelişimi için önemli bir rol oynar. Aile üyeleri arasındaki iletişim ve etkileşim örüntülerinin iyi olması, çocuğun bir bütün olarak gelişimine ve büyümesine olumlu yönde etki eder. Yapılan bir araştırmada özel gereksinimi olan çocuğun, aile ilişki yapısını olumsuz etkilediği tespit edilmiştir (Pak, 2020). Aile işleyişi, ebeveynlerin güçlüklerle karşı problem çözme, aile içi üyelere karşı ilgili olma, iletişim sağlama ve ebeveynliğe ilişkin rolleri ile ilgili işlevlerini bir bütün olarak kapsamaktadır (Schwab, Gray ve Prentice, 2002). Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin, normal gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip ebeveynlerinin aile işleyişine göre çok daha fazla sorumlulukları vardır (Kot, Sönmez ve Eratay, 2018). Akranlarından farklı gelişim özellikleri gösteren çocuğa karşı annenin sürekli bakım sağlaması ve ilgisini çoğunlukla çocuğa vermesi yönünden anneye daha çok sorumluluk yüklenir. Genel olarak çocuğun bakımı ile ilgili tüm sorumluluk anne de olduğu için zamanla aile işleyişinde problemler yaşandığı belirtilmektedir (Özyurt, 2011).

Tüm bunlar göz önüne alındığında, mevcut araştırmada ebeveynin kendi rolüne ilişkin algısı, çocuğa karşı yaklaşımı ve aile işleyişi kavramlarının birbiri üzerindeki etkileri ifade edilmeye çalışılmıştır. Bunun için öncelikle mevcut araştırmanın problem durumu, hipotezleri, amacı, önemi, sınırlılıkları ve bunlarla birlikte özel gereksinimi ve türleri açıklanmış, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı, ebeveyn çocuk ilişkisi ve aile işleyişine ilişkin tanımlamalara yer verilmiştir.

1.1 Problem durumu

Her çocuğun farklı düşünme, hissetme, öğrenme yeteneği, idrak etme ve anlama şekillerine sahip kendine özgü bir yapısı vardır. Özel gereksinimi olan çocukların ortalama öğrenci özelliklerinden önemli şekilde farklılıklarının olması, bireyselleştirilmiş eğitim hizmetinden yani bir diğer karşılığı özel eğitim hizmetlerinden yararlanmalarını gerektirir. Özel eğitime ihtiyaç duyan çocuklar, özel gereksinim türüne göre (zihinsel, bedensel/ortopedi, otizm, özel öğrenme güçlüğü, işitsel, görme vb.) engellilik veya yetersizlik durumu yaşamaktadırlar (Bilal ve Dağ, 2005).

Özel gereksinimi bulunan çocukların çevredeki diğer kişilerle iletişimi ve sosyal alanlarda aktivitelerin sınırlı olması, toplumda beklenen rolleri karşılayamaması, aile ve ebeveyn hayatına olumsuz olarak yansiyabilmektedir. Çocuğun özel gereksinim türü ne olursa olsun ebeveynlerin yaşam tarzı, gelecek planlamaları, sosyal aktiviteleri ve günlük yaşamı alanlarında birtakım problemleri meydana getirir (Özşenol vd., 2003). Çocukların engeli veya gelişim yetersizliğinin derecesi, türü, şiddeti bakımından ebeveyne bağımlılık düzeyi değişmektedir (Bilal ve Dağ, 2005).

Mevcut çalışma kapsamında incelenen literatürde özel gereksinimi olan çocuklar ve ebeveynlerinin arasındaki ilişki, aile işleyişi ve ebeveynlerin kendi rolüne ilişkin algı düzeyleri üzerinde değerlendirilen çalışmalar sınırlıdır. Çocuğun özel gereksinimli olması, ebeveynlerin yaşayabileceği muhtemel sıkıntıları ve bu durumun üzerinde daha çok çalışmaların yapılması gerektiğini ortaya koymaktadır. Ebeveynlerin çocuk ilişkisi, aile işlevi ve kendilik algısı düzeyleri, normal gelişim özellikleri göstermeyen çocukların üzerinde ele alınması, bu araştırmanın temel problemidir.

1.2 Araştırmanın amacı

Bu çalışma, özel gereksinimi olan çocukların ebeveyn aile işleyişi, ebeveyn ilişkisi ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerini incelenmeyi amaçlanmıştır. Bu çalışmada ifade edilen amaçlar doğrultusunda yanıt aranılan alt amaçlar aşağıdaki gibidir:

- Katılımcıların ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeğinin (sosyoekonomik durumu, çocuğun engel durumu vb.) demografik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
- Katılımcıların aile değerlendirme ölçeğinin (sosyoekonomik durumu, çocuğun engel durumu vb.) demografik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
- Katılımcıların ebeveyn çocuk ilişki ölçeğinin (sosyoekonomik durumu, çocuğun engel durumu vb.) demografik değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki var mı?
- Katılımcıların Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği, Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı puanları arasında ilişki var mıdır?
- Katılımcıların Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği, Ebeveyn Rolüne ilişkin Kendilik Algısını yordamakta mıdır?
- Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Rolüne ilişkin Kendilik Algısı Ölçeği, Ebeveyn Çocuk İlişkisini yordamakta mıdır?

1.3 Araştırmanın önemi

Özel gereksinimi olan çocuğun aileye katılımı, ebeveynlerin hayatına çeşitli yenilik, sorumluluk ve problemler getirir. Ebeveynlerin sosyoekonomik, psikolojik ve toplumsal alandaki yaşadığı güçlükler karşısında yakın çevreden gelen sosyal destekleri oldukça sınırlıdır. Toplumun sağlıklı gelişim özellikleri göstermeyen çocuğa karşı olumsuz tutum ve davranışları (acıma, kınama, şaşırma, meraklı davranışlar sergileme vb.) ebeveynlerin duygusal sorunlar yaşamasına neden olmaktadır. Bu duygusal sebepler, özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlev ve işleyişine etki etmektedir (Özşenol vd., 2003). Mevcut araştırma konusuna ilişkin literatür incelendiğinde ebeveynlerin algıladığı aile işlev ve işleyişinin çocuğun gelişim özellikleri açısından belirleyici bir rol oynadığı vurgulanmıştır (Özyurt, 2011).

Ülkemizde genel olarak özel gereksinimi olan çocuğun bakımını daha çok anne üstlenmektedir. (Uğuz, Toros ve İnanç, 2004). Aile işleyişinde, annelerin babalara kıyasla daha fazla sorumluluk alması ve problemlere karşı ebeveynlik rolünü aktif olarak gerçekleştirmesi, ebeveynler arasında beklenti ve deneyimi olarak farklılık gösterir (Demircioğlu, Şahin ve Günindi, 2011).

Bu çalışmada, özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin aile değerlendirmesi, yaşam standardı, çocukların verimli eğitim sürecine ve anne-baba sevgisi ile özel ilgiye bunun yanında anne ile arasında iletişim, tutum, davranış ve yaklaşım sürecine yönelik farkındalığı arttırmak adına literatürlere katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1.4 Sınırlılıklar

Çalışmaya katılanlar Niğde ilinde yer alan bir Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde öğrenim gören özel gereksinimi olan çocukların, çalışmaya gönüllü olarak katılan anneleri ile sınırlandırıldı.

Çalışma da ölçeklerin uygulama sürecinde babaların katılım göstermemesi üzerine çalışmaya katılmayı kabul eden anneler üzerinden genellenebilir. Aynı araştırma özel gereksinimi olan çocuğa sahip babalarla da yapılabilir.

Çalışma kapsamında özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin (annelerin) aile yaşamı ve işleyişi için ölçüm aracı olan Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ), ebeveynlik rolünü ölçüm aracı olan Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı (ERKA) ve anne ile çocuk ilişki düzeylerini belirlemek için ölçüm aracı olan Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin ölçtüğü nitelikler ile sınırlı kalmıştır.

Çalışmaya katılım gösteren annelerin ölçüm aracında yer alan sorulara içten ve doğru bir şekilde cevaplar verdikleri varsayılmaktadır.

1.5 Tanımlar

Özel gereksinimli çocuk: Hastalık, kaza, sendrom gibi farklı nedenlere bağlı olarak; normal gelişim özellikleri (fiziksel, zihinsel, işitsel, görme vb.) gösteren akranlarından farklılıkla birlikte özel eğitim hizmeti ve destek ihtiyacı duyan çocuklar, "özel gereksinimli çocuk" olarak tanımlanmaktadır (Baykoç ve Dönmez, 2010).

Engelli: 5378 Sayılı Engelliler Hakkında Kanun'a (2005) göre tanımlanan engelli terimi; doğuştan veya daha sonra herhangi bir sebebe bağlı olarak meydana gelen fiziksel, zihinsel, işitsel, ruhsal ve sosyal yetilerini belli bir ölçüde sınırlandırması sebebiyle sosyal yaşama adapte olma ve günlük yaşam becerilerini yerine getirme de zorluklar yaşayan ve korunma, bakım, rehabilitasyon ve özel eğitim destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişidir.

Yetersizlik: Yürüme, konuşma, öğrenme, görme, işitme gibi eylemlerin kısıtlılığıyla birlikte çevresiyle uyum sağlayamama, davranışları kontrol altına alamama ve farklı davranışlarda bulunma gibi farklılıkların olduğu kişilerde tanımlanmaktadır (Yıldırım Doğru vd., 2013).

Aile işleyişi: Maddi ve manevi gereksinimleri sağlama, çocukların geleceğine yönelik planlamalar yapma, aile içi üyelerin birbirine karşı sevgi, saygı ve koruma ortamını meydana getirmesi olarak tanımlanmaktadır (Alacahan, 2010).

Kendilik algısı: Kişinin yakın çevresiyle sağladığı etkileşim sırasında gelen geribildirimleri, çevresindeki kişilerin kendisiyle ilgili değerlendirmelerini olumlu veya olumsuz şekilde yorumlaması ve algılamasıdır (Şahin, Basim ve Çetin, 2009).

Ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısı: Ebeveynlik tutum ve davranışlarını oluşturan, bireyin ebeveynlik rollerine dair yapılması gereken sorumlulukları ne düzeyde yerine getirebildiğiyle ilgili kendini değerlendirmesi olarak tanımlanmaktadır (Güler ve Yetim, 2008).

2. BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE, İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

2.1 Özel gereksinim kavramı

İnsan gelişiminin esas öğelerinden biri de bireysel farklılıklardır. Zekanın işleyişi, dil ve gelişim özellikleri, problem çözme ve öğrenme süreçleri kişiden kişiye farklılık gösteren özelliklerdir (Çetin, 2017). Bazı çocukların fizyolojik ya da sosyal alanlarda farklı gereksinimleri vardır. Normal gelişim özellikleri seyrini göstermeyen bu çocukların günlük yaşamlarını rahatça sürdürebilmeleri için birtakım önlemler alınır ve bu süreçte destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyarlar. Özel gereksinimli çocuk birden farklı nedene bağlı olarak, bilişsel davranışlarda, ince ve/veya kaba motor işlevlerde, iletişim becerilerinde, duygusal ya da bedensel kısıtlılıkları olmakla beraber eğitim yeterlilikleri yönünden yaşatlarından beklenen seviyeden farklı özellikler gösteren kişilerdir (Özgür, 2013). Bireysel ve gelişim özelliklerindeki farklılık, akranlarından altında veya üstünde olabilmektedir (Çetin, 2017).

Özel gereksinimlilik kavramı ile ilgili birden fazla tanım vardır. Özel gereksinimlilik kavramı, Sağlıklı bir şekilde yaşayabilmek için, sosyal alanlarda veya günlük yaşam becerilerinde tek başına yapabilmesi gereken yükümlülükleri fiziksel ve mental olarak genetik bir rahatsızlık nedeniyle veya doğum sonrasında gerçekleşen ve bir yetersizliğe neden olacak bir sebepten dolayı kendi başına yetemeyen kişiler olarak tanımlanmaktadır (MEB, 2013). Özel eğitim sürecine gereksinim duyan kişilerin, bağımlı olmadan yaşayabilme olasılığının üst seviyeye çıkarmayı amaçlayan ve eğitim ile sosyal gereksinimini karşılamak için verilen eğitim hizmetlerinin bütününe özel eğitim denilmektedir (Özsoy, Özyürek ve Eripek, 2002).

Yetersizlikten etkilenen çocukların, gelişiminin akranlarından daha geç tamamlaması veya öğrenme güçlüğü yaşayan çocukların belirlenmesi oldukça

zor bir süreçtir. Özel gereksinimi olan çocuklar görme bozuklukları, işitme ile ilgili sorunlar, ortopedik rahatsızlıklar, zihinsel gerilik gibi kategorilerden birkaçını aynı anda yaşayabilmektedir (Kaya, 2015).

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği'ne (ÖEHY) göre özel gereksinimli bireyler aşağıdaki şekilde gruplandırılmıştır:

- Zihinsel Yetersizlik
- İşitme Yetersizlik
- Görme Yetersizlik
- Ortopedik (Fiziksel) Yetersizlik
- Otizm
- Özel Öğrenme Güçlüğü (Disleksi)
- Down Sendrom
- Dil ve Konuşma Güçlüğü

2.2. Özel gereksinim türleri

2.2.1. Zihinsel yetersizlik

Zihinsel yetersizlik kavramı, çevresindeki uyaranları idrak edebilme, algılananları çözümleyebilme, bağımsız olarak çevreye uyum sağlayamama, düşünme, duygusal ve dil gelişimi deneyimler arasında sağlıklı bir şekilde bağlantı kurabilme yeteneğinin yetersiz kaldığı bir durum olarak tanımlanmaktadır (Kosif, 2018). Zihinsel yetersizliği olan çocukların dikkati ve ilgilerinin kısa süreli olmasının yanı sıra akranlarından farklı gelişim özellikleri göstermekte olup, sosyal yaşam becerilerinde anlamlı sınırlılıklar yaşamaktadırlar (Özsoy, Özkahraman ve Çallı, 2006).

Çocukların 18 yaşına gelmeden (gelişimsel dönemi) öz bakım, iletişim ve motor yetilerinde güçlük çekmesinin yanı sıra uyum işlevlerinde eksik olması ve yaşamsal işlevler de normalin altında performans göstermesi gibi problemlerinin yaşaması zihinsel yetersizliği yaşayan çocukların ortak özellikleri olup, bu belirtiler ile diğer engel grupları ve rahatsızlıklarından ayrılmaktadır (Cavkaytar, Melekoğlu ve Yıldız, 2014).

Zihinsel yetersizliği ölçümü zekâ testleri ile yapılmaktadır. Çocuk zekâ ölçümü için en fazla kullanılan iki ölçek WISC-R ve Stanford-Binet'dir. Zekâ engelinin derecesi ölçekler neticesine bağlı olarak bölümlendirilir (Şahin, 2006).

2.2.1.1. Zihinsel yetersizliği olan bireylerin sınıflandırılması

Zihinsel engeli olan bireylerin özellikleri birbirinden farklıdır ve bu nedenle zihinsel engelli bireyleri belirli özellikleri doğrultusunda sınıflandırmak gerekir (Baykoç, 2012). Zihinsel yetersizlik genel olarak psikolojik ve eğitsel olmak üzere iki boyut olarak sınıflandırılmıştır.

2.2.1.1.1. Zihinsel yetersizliğin psikolojik sınıflandırılması

Zihinsel yetersizliği olan bireyler, psikolojik sınıflandırma başlığı altında Hafif düzeyde, orta düzeyde, ağır ve çok ağır düzeyde olmak üzere 4 (dört) şekilde gruplandırılmaktadır (MEB, 2012).

1-) Hafif düzeyde zihinsel yetersizlik: Bu gruba dahil çocukların IQ katsayıları 50-70 arasında olup, bu çocuklar genel olarak ince-kaba motor ve duyu işlevlerinde problem yaşamazlar. Eğitilebilir zihinsel engellilik grubunda olan bu çocuklar dil gelişimini akranlarından daha gecikmeli bir süreyle tamamlar. Kendilerini, duyu ve düşüncelerini açık bir şekilde ifade edemezler ve genellikle sosyal ilişkilerinde başka kişilere bağımlı olma durumunu yaşarlar. Hafif düzeyde zekâ geriliği olan çocuklar, akademik bilgileri geç ve güç bir şekilde öğrenirler (MEB, 2012).

2-) Orta düzeyde zihinsel yetersizlik: Bu gruba dahil çocukların IQ katsayıları 35-50 arasında olup, zekâ geriliğine ek olarak bedensel problemler görülebilir. Ebeveyne daha az bağımlıdır; genellikle günlük yaşam becerilerinde zorlanırlar. Bu grupta olan çocukların idrak etme, kavrama, kavramlarla bağlantı kurabilme ve genelleme yapabilme yeteneği zayıftır (MEB, 2012).

3-) Ağır düzeyde zihinsel yetersizlik: Bu gruba dahil ağır zekâ geriliği olan çocuklar zekâ bölümünde IQ 20-35 katsayıları arasındadır. Ağır düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuklar, kişisel ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz olup ebeveyne tam bağımlı yaşarlar. Sosyal uyum ve günlük yaşam becerilerinde başkalarının bakımına, denetimine ve/veya korumalarına gereksinimleri vardır. Zihinsel gerilikle beraber motor gelişimleri, dil ve iletişim becerileri yetersizdir (MEB, 2012).

4-) Çok ağır düzeyde zihinsel yetersizlik: Zekâ bölümünde IQ katsayıları 20'nin altında olan ileri düzeyde zihinsel yetersizliği yaşayan çocukların doğuştan gelen sağlık problemleri vardır. Hareket etmeleri sınırlı olup, yaşamları boyunca bakıma ve yardıma ihtiyaç duyarlar (Baykoç, 2012).

2.2.1.1.2. Zihinsel yetersizliğin eğitsel sınıflandırılması

Eğitsel sınıflandırma türüne göre; eğitilebilir, öğretilbilir ve ağır derecede zihin yetersizlikten etkilenmiş bireyler olarak 3 (üç) grupta sınıflandırılmıştır.

1-) Eğitilebilir zihinsel yetersizlik: Gelişimleri akranlarından anlamlı bir düzeyde farklılık göstermediği için genel olarak okul öncesi süreçte fark edilmeyen eğitilebilir zihinsel yetersizliği olan çocuklarda akademik süreç içerisinde karşılaştıkları güçlükler neticesinde yetersizlikler görülür. Destek eğitim hizmeti ile sosyalleşen çocuklar, günlük yaşam becerilerini edinirler. Eğitilebilir zihinsel yetersizliği olan çocuklar, genel olarak destek eğitim programları ile akranlarının akademik sürecini takip edebilir ve yetişkinlik döneminde uygun bir iş alanında çalışabilirler (Şentürk ve Saraçoğlu, 2013).

2-) Öğretilbilir zihinsel yetersizlik: Gelişimleri akranlarından farklılık gösteren ve bu farklılığın okul öncesi dönemde fark edilen çocuklar öğretilbilir zihinsel yetersizlik olarak sınıflandırılır. Duyusal ve sosyal alanlarda kavrama becerileri zayıf olduğu için özel eğitim destek programından faydalanabilirler. Özel eğitim süreciyle öz bakımı ve çevreyle iletişim becerileri edinirler. Bu sınıflandırmaya dahil olan çocuklar, yaşlılarından geç öğrenir ve genellikle ebeveyn ya da başka insanlara bağlı olurlar (MEB, 2012).

3-) Ağır ve çok ağır derecede zihinsel yetersizlik: Ağır derecede zihinsel yetersizliği olan çocuklar, doğum sırasında veya doğumdan sonraki süreçte fark edilir. Öz bakım becerilerini kısmen edinirler. Zekâ geriliğinin yanında başka yetersizlikler yaşayan çocuklar, yaşamları boyunca bakım, kontrol ve gözetim konusunda başkalarına ihtiyaç duyarlar (Sucuoğlu, 2009).

Serebral Palsi (SP) bir diğer adıyla beyin felci; doğum anında ya da doğumdan sonra motor işlevleri düzenleyen beyin alanlarında oluşan hasarın meydana gelmesiyle oluşan bir bozukluktur. Serebral palsy, spinabifida, kas güçsüzlüğü olan, hareket etmekte zorluk yaşayan ve bağımsız hareket edebilme yetenekleri sınırlı olan kişi (yetersizlik) olarak tanımlanmaktadır. Kişinin, zihinsel sürecini

etkileyen ve belirli kasları kullanmakta zorluk yaşanmasına neden olan hayatı boyunca devam eden bir gelişim geriliğidir. Doğum sırasında bebeğin anne karnındayken beynin oksijensiz kalması, yüksek ateşin olması ve annenin hamilelik sürecinde geçirdiği kanamalar serebral palsiye neden olabilir (Kaytez, Durualp ve Kadan, 2015).

2.2.2. Down sendromu

Bir zihinsel engel türü olan Down Sendromu; insan vücudunda toplam 46 kromozom varken +1 kromozom yani 47 kromozom olması durumudur. Her insanda görülebilen Down sendromu, yetersizlik düzeyi arttıkça fiziksel farklılıklar, karakteristik yüz görünüşü ve zekâ geriliği yaşanmaktadır. Down sendromu olan kişilerin belirtileri farklılık gösterebilir (Crane ve Morris, 2006; Çengelci, 2009).

2.2.3. Görme yetersizliği

Görme yetersizliği, görme yeteneğinin tamamen ya da kısmen kaybının yaşanması durumudur. Görme duyusunun yetersizliği, kişinin tüm gelişim alanlarını etkilemektedir. Kişinin günlük yaşam becerilerini sürdürme ve birçok işlevleri karşılaması için özel eğitim hizmeti ya da destek eğitime gerek duyulur (Kızılaslan ve Sözbilir, 2018). Görme engeli olan kişiler Eğitim sürecinde dokunsal ve işitme ağırlıklı materyallere ihtiyaç duyar (Çağlar, 2012). Görme yetersizliği olan çocuklar çevredeki yaşanan olayları ve nesnelere anlamakta güçlük yaşarlar ve bununla birlikte sosyo-ekonomik durumları, görme yeteneği kaybının olduğu yaşı, işlevsel görmeleri, diğer engellerin varlığı, kognitif (bilişsel) yeterliliklerine göre farklılık gösterir (Kızılaslan ve Sözbilir, 2018).

2.2.4. İşitme yetersizliği

Duyuma görevini belli düzeyde yerine getirememeye veya duyma yeteneğini tamamen veya kısmen kaybetmiş kişiler, belirli sesleri ve çevredeki konuşmaları algılayamazlar. İşitme kaybı yaşayan çocuklar, akademik ve sosyal yaşam içerisinde öğrenme, çevre ile iletişimde ve dili kullanmada güçlük yaşarlar. İşitme yetersizliğinden dolayı özel eğitim veya destek eğitim hizmetlerine ihtiyaç duyarlar (Ataman, 2003).

2.2.5. Dil ve konuşma güçlüğü

Dil ve konuşma güçlüğü olan çocuklar; konuşulanları algılama ve kendini ifade edebilme durumunda zorluk yaşar. Akranlarından farklı olarak, dil ve konuşma bozukluğuna ilişkin gereksinimleri olan çocuklar, özel ve destek eğitim programlarından yararlanırlar (Toğram ve Maviş, 2009). Konuşma bozukluğunun temel nedenleri nörolojik, fizyolojik ve çevresel etmenler olarak üç grupta ele alınmaktadır. Serebral palsi, işitme yetersizliği, prematüre doğum, genetik etmenler, otizm ve çocuğun zihinsel yetersizliği olması konuşma bozukluğunun nedenleri arasındadır. Dil bozukluğunu yaşayan çocuklar, kişilerin konuşmalarını algılama ya da kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmede güçlük yaşar. Çocukların iletişimde güçlük çekmesi ve sözel olarak kendi fikirlerini aktaramaması nedeniyle akran ilişkileri sınırlı olmaktadır. Bundan dolayı özgüven konusunda problem yaşarlar (Üzümcü, 2018).

2.2.6. Bedensel/ortopedik yetersizlik

Bedensel engel; doğum öncesi, doğum sırası veya doğum sonrasında belli bir nedenle oluşan tüm iyileştirme yöntemlerine rağmen eklem ve kas sistemi işlevlerini yerine getirememesi ve hareketlerinin sınırlı olması durumudur (Kaymaz, 2015). Anne-baba kan uyuşmazlığı, annenin hamilelik sürecinde geçirdiği hastalıklar, kullandığı ilaçlar veya alkol/ madde bağımlılığı, hormonal bozukluklar gibi sistemik hastalıkların olması doğum öncesi nedenlere örnek olarak gösterilebilir. Doğum sırasında yaşanan anormal doğum, erken veya düşük doğum ağırlığı gibi zorluklar, çocukta birtakım yetersizliklere sebep olabilmektedir. Doğum sonrasında çocuğun ağır ve ateşli bir rahatsızlık geçirmesi, herhangi bir kazaya maruz kalması, gerekli testlerin yaptırılmaması, ihmal ve istismar edilmesi gibi duygusal ve fiziksel travmalar doğum sonrası nedenleri kapsamaktadır (Yıldırım Doğru vd., 2013).

Bedensel (ortopedik) yetersizlikten etkilenen ve süreğen hastalığı olan çocukların engel türü ve derecesi farklılık gösterebilir. Bedensel yetersizliği olan kişiler çevreye uyum sağlama, günlük yaşam beceri ve ihtiyaçlarını karşılamada zorluk yaşarlar. (Kobal, 2005).

Süreğen (kronik) hastalıklar ise tıbbi tedavi ve rehabilitasyona rağmen bozukluk gösteren, devamlılığı olacak şekilde bakım, gözetim ve denetim bununla beraber tedavi gerektiren, kişinin eğitim performansı, yaşam ve sosyal uyum sürecinde olumsuzluklardan etkilenmesi olarak tanımlanmaktadır (Bolat, 2018).

2.2.7. Otizm spektrum bozukluğu

Otizm spektrum bozukluğu (OSB), belirtileri erken çocukluk döneminde başlayan, ciddi sosyal etkileşimde sınırlılık ve iletişimde yetersizliğinin yanında basmakalıp davranışlarla sınırlı ilgi ve etkinliklerle kendini gösteren, bireyin yaşamı boyunca devam eden nörogelişimsel bir bozukluktur (Ozonoff ve Rogers, 2003; Mukaddes, 2013).

Otistik bozukluğun belirtileri, Amerikan Psikiyatri Birliği'nin yayımladığı kılavuza (DSM-5'e) göre "Nörogelişimsel Bozukluklar" bölümünde "Otizm Açılımı Kapsamında Bozukluk" olarak isimlendirilmiş, Sosyal-iletişimsel yetersizlik ve Sınırlı ilgiler ve yineleyici-tekrarlayıcı davranışlar olmak üzere iki temel boyutta kendini göstermektedir. DSM-5'e göre Otizm Spektrum bozuklukların sosyal-iletişimsel yetersizlik belirtilerinde sözlü veya sözel olmayan iletişimde ve toplumsal etkileşimde yetersizlik, ilgilerini ve duygularını paylaşmadaki yetersizlik, toplumsal-duygusal karşılıklarda yeterli olamama, başka kişilerle karşılıklı konuşamama, göz kontağı ve beden dilinde olağan dışlıklar ile beden dilini kullanmakta ve anlamakta yetersizlik, yüz ifadesinin hiç olmaması, ilişki kurma ve devam ettirebilmede yetersizlik, farklı toplumsal ortamlarda davranışlarını ayarlama güçlükleri, hayali oyunu paylaşmamaya, yaşıtlarına karşı ilgi duymamaya beraber iletişimde yetersizliğin olması olarak belirtilmiştir. Otizm spektrum bozukluğun DSM-5'e göre bir diğer temel belirtisi sınırlı ilgiler ve yineleyici-tekrarlayıcı davranışlardır. Bu boyutun kapsadığı belirtiler; basmakalıp ve yineleyici motor hareketler, nesne kullanımı ya da konuşma (oyuncakları, nesnelere sıraya dizme), aynılık konusunda ısrarlılık, rutine sıkı sıkıya bağlılık, ritüelleşen davranışlar (kendisine farklı gelen değişimlerde aşırı stresli olması, selamlaşma davranışları, aynı yerleri, yolları kullanma isteği ve hep aynı yemeği tercih etmesi vb.), sınırlı, yoğun ve değişiklik göstermeyen ilgi alanları (ileri ve saplantılı bir şekilde nesnelere bağlanma vb.), duyuşal durumlara karşı az ya da çok uyarılma (acıya/sıcağa/ağrıya karşı tepkisiz kalma, beklenmedik dokunuşlara

ya da sese karşı aşırı tepki verme, nesnelere aşırı dokunma, onları koklama vb.) Otizmin derecesi DSM-5 de belirtilen iki temel boyuta göre belirlenir. (APA, 2013).

Otizm spektrum bozukluğu, yaşla ve gelişim ile ilgili belirtilerin derecesi ve görünümünde kişiden kişiye değişiklik gösterebilmektedir (Jones ve Prinz, 2005; Aydın ve Saraç, 2014). Otizmin çocukluk erken döneminde tanılanması ve otizm spektrum bozukluğu olan çocuğa uygun bir eğitim hizmetinin verilmesi, sosyal uyum becerileri ve yaşamlarını sürdürebilecek düzeyde işlevsellik kazanmaları adına önemlidir (Hastings ve Brown, 2002; Birkan, 2009).

2.2.8. Özel öğrenme güçlüğü

Özel öğrenme güçlüğü; normal veya normalin üstünde zekâ seviyesine sahip bireylerin okuma-yazma, idrak etme, dinleme, düşünme, ifade edebilme ya da sayısal becerilerin edinilmesi ve kullanılmasında akranlarına göre daha az başarı göstermesi durumudur. Kalıtsal bozukluklar, doğumdan önce ve sonrasında annenin geçirdiği rahatsızlıklar veya doğumda anormalliklerin olması özel öğrenme güçlüğü'nün nedenleri arasındadır (Özen, 2011). Çocukların yaşadığı öğrenme güçlük türleri ilkökul sürecinde fark edilir ve başlıca yaşanan öğrenme güçlükleri; okuma, matematik öğrenme, dinleme, konuşma ve yazma güçlüğüdür. Özel öğrenme güçlüğü yaşayan çocuklar; geç konuşma, akranlarıyla iletişim kurmada zorluk yaşama, ifade edilenleri geç kavrayabilme gibi problemler yaşamaktadır (Özkardeş, 2013).

2.2.9. Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluk

Dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu (DEHB) olan çocukların dikkati kısa süreli olup, akademik alanda özel gereksinimleri vardır. Erken çocukluk döneminde fark edilen ve yetişkinlik döneminde kendini gösteren; aşırı hareketlilik, sabredememe, ısrarcı olma, dürtü kontrolünü sağlayamama ve kişilerarası iletişimde problem yaşar (APA, 2013)

Engellilik kavramı, bireyin günlük yaşam becerileri ve faaliyetlerini yerine getirememesi durumunda bireyin yaşamını olumsuz etkileyen hem fiziksel hem de zihinsel yetersizliği olarak tanımlanmaktadır. Özel gereksinimi bir terim olarak eğitimsel amaçları ve destekleyici yaklaşımları kapsar. Engellilik ve özel gereksinimi

kavramları aynı çerçevede kullanılsa da eğitim gereksinimlerinde belirleyici rolü farklı olabilmektedir. Özel gereksinime ihtiyaç duyan her çocuğun bir engeli olmayabilir benzer bir ifadeyle de herhangi bir engele sahip her çocuğun akademik hayatında özel gereksinimli olamayabilir (Orhan ve Genç, 2015).

2.3. Özel gereksinimli çocuk ve aile

Toplumunu oluşturan en küçük ve temel sosyal kurum olan aile; anne, baba ve çocuklardan oluşur. Çocuk, çiftler için evliliğin tamamlayıcı ögesi ve toplumun geleceği olarak görülen önemli bir varlıktır (Çağdaş, 2002). Ebeveyn kavramı; bir insanı dünyaya getiren ya da yetiştirip büyüten, ihtiyaçlarını anlayan ve karşılayabilen, insan gelişimine destek veren aile büyüklerine verilen addır (Şendil ve Balkan, 2005). Aileyi bütünleştiren kişiler yasal ve duygusal bağlarla birbirine bağlı kişilerdir. Aile kavramının temelini sevgi, anlayış, yardımlaşma ve güven duygusu oluşturur (Aslanoğlu, 2004). Aile, genel olarak çocuğa roller edinme yeteneğinin zeminini hazırlar. Çocuk ebeveyn tarafından sevme, saygı duyma, sevilme, sosyal yaşama adapte olma gibi roller edinir (Hoogsteen ve Woodgate, 2013; Öngider, 2013).

Ebeveynlerin doğum sonrasında çocuğunun sağlıklı gelişim göstermesine dair bir beklentisi vardır ve bu beklenti ebeveynin kendisini ve çocuğunu nasıl algıladığı konusunda farklılık göstermektedir. Ebeveynin birincil görevi bedensel, mental ve psikolojik yönden sağlıklı bir çocuk yetiştirmektir (Şendil ve Balkan, 2005). Normal gelişim özellikleri göstermeyen çocuklara sahip olduğunu öğrenen ebeveynler bu durum karşısında şok, inkâr, öfke duyma ve endişe gibi duyguları yaşar. Hiçbir ebeveyn doğum öncesi özel gereksinimli bir çocuğa sahip olacağı düşünce ve duygusu ile kendini hazır hissetmez hatta öğrenildiği andan itibaren yoğun bir şekilde kaygı durumu yaşanır. Anne ve babanın aileye katılan çocuklarının özel gereksinimli olduğunu öğrenmesi hayal kırıklığına ve üzüntüye neden olmaktadır (Fırat, 2000; Sarı, 2007). Özel gereksinimli çocuğun dünyaya gelmesiyle aile sistemindeki düzen değişmekte olup ebeveynlerin böyle bir duruma karşılık kabullenme sürecine uyum sağlaması söz konusudur (Boztepe, 2009).

Ebeveynin çocuğunu kabullenme sürecinde çocuğun engel türü ve derecesi de önemlidir. Ebeveynler için ağır düzeyde zekâ geriliği olan bir çocuğu kabullenme süreci oldukça zaman alırken, hafif eğitilebilir düzeyde bir engeli olan çocuğun kabullenilmesi daha kısa sürmektedir. Aileler, Özel gereksinimi olan çocukların özel durumu, büyüme ve gelişimi ile ilgili bilgi gereksinimlerini karşılanması amacıyla yardım arayışında bulunur ve bu arayış çocuğunu kabullenmesini göstermedeki ilk adımdır (Gordon, 2009).

Yaşlıtlarından farklı gelişim gösteren çocukların durumu zaman geçtikçe ebeveynin beklentilerle ve gerçek hayatta deneyimledikleri arasındaki farklılıkları da artır. Normal gelişim gösteren çocuklar toplumda “ideal çocuk” olarak model gösterilirken tüm ailelerin çocuklarına dair “ideal çocuk” olarak bir beklentisi vardır. İdeal çocuk kavramı, ebeveyn ve topluma göre gelişimi akranlarından farklılık göstermeyen, belirli tutum ve davranışların çocukta olması ve çocuğun yetişkinlik döneminde bir meslek sahibi olması, yetenek ve becerilerinin olması beklenmektedir (Coşkun ve Akkaş, 2009).

2.3.1. Aile İşleyişi

Aile işlevselliğinde 1978 yılında Epstein, Bishop ve Levin tarafından yapılan McMaster Modeli klinik araştırmalar neticesinde geliştirilmiş olup, aile içi görevler ve ailenin işlevselliği üzerinde durulmuştur. Riskli, temel ve gelişimsel görevleri ailenin karşılaması gereken görevler olduğu vurgulanmıştır. Ailelere düşen bu görevler aile işlevselliği boyutlarının roller, emosyonel tepki verebilme, birbirine karşı ilgili olma, sorunlara karşı çözüm odaklı olabilme olduğunu belirtmişlerdir (Bulut,1990).

Bulut, 1990 yılında aileleri işlevselliği açısından tanımlamalar yapmıştır. Bulut, aile içi üyelerin üstüne düşen görev ve sorumluluklarını yerine getirdiğinde işlevsel aile olarak tanımlarken; iletişim ve etkileşimin problemliliğinden kaynaklı görev ve sorumluluğunu yerine getirmeyen aileleri işlevsel olmayan aile olarak tanımlamıştır.

Ailedeki bireylerin birbirlerine destek ve cesaret vermeleri, birbirlerine karşı ve görüşlerine saygılı olmaları, etkileşim ve iletişimin açık olması, sorumluluk bilincinin olması, aile içi rollerin doyum kaynağı olması, aile içi üyelerin arasında

etkileşiminin varlığı ve ailenin sorgulayıcı, otorite tavrının olmayışı işlevsel ailenin önemli özelliklerindedir (Miller vd., 2000).

Aile işleyişi ve işlevselliği betimleyen McMaster modelinde; problem çözme, iletişim, aile rolleri, duygusal tepki verebilme, birbirine ilgili olma ve davranışların kontrolünü kapsayan altı boyut vardır.

1. Problem Çözme Boyutu: Aile işlev ve işleyişini sürdürebilme adına ailenin hem duygusal hem de maddi problemlerini ele alması ve sorunları çözme adına eylem planlarının oluşturulması olarak ifade edilmektedir (Miller vd., 2000).
2. İletişim Boyutu: Aile üyelerinin birbirine bilgi aktarımı yapması durumu olarak tanımlanmaktadır. Aile içi üyeleri arasındaki iletişimin açık ve doğrudan olması gerekmektedir (Miller vd., 2000).
3. Aile Roller Boyutu: Aile işlevselliğinde her aile üyesinin belirli ve tanımlı olan rolleri vardır. Ailenin maddi ve manevi gereksinimleri aile üyelerinin rolleri tarafından karşılanan davranış örüntülerini ele almaktadır (Bulut, 1990).
4. Duygusal Tepki Verebilme Boyutu: Aile içi üyelerin herhangi bir olay veya durum karşısında gösterilen tepkinin, duyguları ile uyumlu olması durumudur. Olumlu ve olumsuz duygular (mutluluk, sevgi, üzüntü vb.) duygusal tepki verebilme boyutu kapsamındadır (Bulut, 1990; Miller vd., 2000).
5. Gereken İlgii Gösterme Boyutu: İşlevsel aile üyelerinin birbirine karşı ilgi, sevgi ve bakımı yeterince göstermeleri durumudur (Bulut, 1990; Miller vd., 2000).
6. Davranışların Denetimi Boyutu: Davranışların denetimi boyutunda, aile bireylerinin tutumlarının sıkı bir düzen içinde tutulması sağlanır ve bunun yanı sıra hem psikolojik hem de sosyolojik tehlikelere karşı göstermiş oldukları davranış örüntüleri incelenir (Bulut, 1990).

Genel İşlevler: Bu boyuttan önce yer alan tüm alt boyutları içermektedir. Genel işlevler, ailenin pek çok alanlarda fonksiyonelliğini değerlendirir (Bulut, 1990).

İşlevsiz aileler, sevgi ve ilgi gösterme davranışlarından kaçınırlar. Bundan dolayı aile üyelerin gelişimi yetersiz kalır. İşlevsiz ailelerde problemler karşısında çözüm

arayışında bulunamayan aile üyelerinin sorunları, çözüme kavuşmadan devam etmesine sebep olmaktadır (Bulut, 1990). İletişime açık olmayan, ben merkezli düşünme, karşı tarafın beklediği davranışlar sergileme, maddi ve manevi değerler ve duyguları aile üyelerinden saklama ve kendini acındırma, olduğundan farklı görünme özellikler işlevsel olmayan ailelerde görülmektedir (Bulut, 1990; Miller vd., 2000).

2.3.2. Özel gereksinimi olan çocukların aile işleyişi

Aile içi ilişkiler, aile de görev ile sorumlulukların karşılanması ve belirlenmesi açısından önemlidir. Aile de sorunların çözüm odaklı olabilmesi, aile içi üyelerin rollerine uygun tutum ve davranış sergilemesi, sağlıklı bir iletişimin olması ailenin temel yapısını oluşturmaktadır (Özşenol vd., 2002).

Genel olarak her ailenin yaşadığı problemler ve aşılamayan zorluklar vardır. Çocuğun doğumuyla başlayan yenilikler, büyüme ve gelişim süreciyle birlikte ailenin de büyüüp gelişmesi sürecini getirmekte olup, aile içinde yaşanan zorluk seviyesi artmaktadır. Bu durum aile üyelerinin hayatını, tutum ve davranışlarını, iletişim ve işleyişini kısacası tüm tabloyu olumlu veya olumsuz şekilde etkilemektedir. Özel gereksinimli çocuğa sahip ailelerin doğum sonrasında karşı karşıya geldiği maddi ve manevi zorluklar, sosyal destek ve uygun eğitimin sağlanamaması, çocuğun günlük gereksinimini karşılayamama gibi başlıca problemleri vardır (Chang ve McConkey, 2008; Tamer, 2010; Cangür vd., 2013).

Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynler normal gelişim gösteren çocuğa sahip ailelere göre aile işleyişinde, sosyo-ekonomik alanda daha fazla stres yaşamaktadır (Kaytez vd., 2015). Aile içinde yaşanan stres aile üyelerinin mental ile bedensel sağlığını ve çocuklarıyla olan iletişimini etkilemektedir. Bu ailelerin gerekli bilgiye sahip olmaması, çevredeki kişilerin çocuğa karşı olumsuz tutum ile davranışların sergilemesi ve kabullenme sürecinin gecikmesi ebeveynlerin utanç ve üzüntü duymasına neden olmaktadır (Lindholm, 2007). Bazı ebeveynler kabullenme sürecinde çözüm arayışında bulunurken bazı aileler de böyle bir durum karşısında kendilerini yetersiz hissedebilir (Kot vd., 2018). Ailedeki üyelerden beklenen görev ve sorumlulukların yerine getirilmesi, sağlıklı

aile yapısı olan işlevsel aileler tarafından gerçekleştirilmektedir. Ailenin çözüm arayışında ve iletişim halinde olması, durum ve olaylara karşı uygun duygusal tepkiler vermesi ailenin işlevlerini kapsamaktadır (Gökler, 2008).

Akranlarından farklı gelişim gösteren çocukların yetersizlik derecesinin fazla olması ebeveynlerine bağlılık derecesini artırmaktadır. Çocukların ebeveyne tam bağımlı olması, kendi ihtiyaçlarını karşılayamaması durumunda aile içerisinde kaygı ve stres düzeyine neden olmaktadır. Çocuklarına karşı sorumluluk, ilgi ve bakım konusunda annelerin babalardan daha çok üstlendiği görülmektedir (Ersoy ve Çürük, 2009). Ebeveynlerin çocukları ile ilgili birbirine destek olması, sevgi göstermesi, geleceğe yönelik planlar yapılması için uzman kişilerle iş birliği halinde bulunması ailenin uyumu için önemlidir (Coşkun ve Akkaş, 2009).

2.4. Ebeveyn ve çocuk ilişkisi ile ilgili kuramlar

Ebeveyn, çocukla arasında duygusal bir bağ kuran ve çocuğa ilk bakım veren kişilerdir. Ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişki ve duygusal bağ, bağlılık sürecini meydana getirir (Şendil, 2012). İlk olarak Freud'un, anne ve çocuk ilişkisi ile başlayan psikoseksüel gelişim kuramı, Erikson'un psikososyal gelişim kuramı ve Bandura'nın sosyal öğrenme kuramlarında, ebeveyn ile çocuk ilişkilerinin çocukların gelişiminde önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır (Saygı, 2011).

Freud, Psikoseksüel Gelişim aşamalarında, oral, anal, fallik, latans ve genital olmak üzere 5 dönemde bireyin kişilik gelişimini tanımlamıştır. Çocuğun gelişim dönemlerinde gereksinimleri karşılanmadığında, aşırı bağımlılık ortaya çıkmaktadır. Bu kuramda ebeveynlerin özellikle annelerin, çocuğun gelişim özellikleri açısından önemli bir rol oynadığı ve sonradan kurulacak ilişkilerin zeminini oluşturacağı vurgulanmaktadır (Fonagy, 2001; Saygı, 2011).

Freud'un Psikoanalitik teorisine göre, her insanın annesi ile arasında bir duygusal bağ olduğu ve bu duygusal bağın, hayatın ileriki safhalarında oluşan tüm ilişkilerine zemin hazırladığı vurgulanmaktadır. Anne, çocuğun temel ihtiyaçlarını karşılar ve böylece çocuğun anneye bağlılığı oluşur (Artan ve Bayhan, 2004).

Erikson, güven duygusunun anne ile paylaşılan ilişki üzerinden sağlandığını ifade etmektedir. Çocuğun gelişimi, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarını karşılamaya

çalışan anne ile arasındaki güven duygusunun kazanılması açısından önemli olduğu vurgulanmaktadır (Özgüngör ve Kapıkıran, 2016).

Albert Bandura teorisinde, sosyal öğrenme ve “Öz yeterlik” (Self efficacy) kavramlarına odaklanmıştır. Bireyin, herhangi bir olay karşısında kendi yeterliliği üzerine değerlendirme yapması öz yeterlik olarak tanımlanmaktadır. Bandura kuramına göre, anne ve babaların çocuk yetiştirme tutumunda üstlendiği rolün, çocuğa karşı yaklaşımı ve çocuğun öz yeterliliğinin oluşumu üzerinde etkileri vardır (Yeşilyaprak, 2005).

John Bowlby (1969) ile Mary Ainsworth (1978) ebeveyn ve çocuk arasındaki bağlılığın güçlü olmasını “bağlanma” kavramı olarak tanımlamışlardır. Bağlanma teorisi ise çocuğun, bakımını üstlenen kişiden duygusal ve davranışsal açıdan yakınlık beklemesidir. Günümüzde Bowlby’nin kuramı, en güçlü bağlanma kuramıdır (Bowlby, 2005; Seven, 2006; Saygı, 2011). Çocuk ile ebeveyn arasında günden güne büyüyen hem karşılıklı hem de destekleyici bir etkileşim halinde olunması durumu “bağlanma” olarak tanımlanmaktadır (Gander ve Gardiner, 2001).

Ebeveyn ile çocuk arasında güven odaklı bir ilişkinin olması, çocuğun kendisini daha rahat ve iyi hissetmesine, bu ilişkinin güvensiz olması ise çocuğun kendisi ve sosyal alanlardaki ilişkilerine dair olumsuz değerlendirmeler yapmasına ve düşmanca tutumlar göstermesine ve sebep olabilmektedir (Zhang ve Chen, 2010; Aytaç, Çen ve Yücelol, 2018).

Baumrind (1971) anne ve baba tutumlarının, çocuk gelişiminde etkisi olduğunu vurgulamıştır. Baumrind, çocuğun gelişimi ile ilgili otoriter, açıklayıcı ve izin verici ebeveyn stillerini kategorize etmiştir. Maccoby ve Martin (1938), bu “izin verici ebeveynlik” olan ebeveynlik stilini, “izin verici/hoşgörülü” ve “izin verici/ihmalkâr” olmak üzere iki ayrı bölümde incelemiş olup, ebeveynlik tarzlarında tekrardan sınıflandırılma yapmıştır. Bunun neticesinde açıklayıcı ebeveynlik tarzı, çocuğun psikolojisine fayda sağlayan bir ebeveynlik tarzının olduğu sonucuna varılmıştır (Şendil, 2012; Aytaç vd., 2018).

Sadece çocuğun ebeveyninden ya da ebeveynin çocuktan etkilendiği tek taraflı bir ilişkiden ziyade karşılıklı bir etkileşimin olması ebeveynlerin çocukları üzerindeki etkilerinin çocuklar tarafından daha kabul edilebilir olmasını makul kılar (Kırman ve Doğan, 2017). Hetherington ile Clingempeel (1992) tarafından yapılan çalışmalarında olumlu ve olumsuz ebeveyn ilişkilerine değinilmiştir. Ebeveynlerin, çocuğa karşı hassasiyetli ve yaklaşımının ilgili ve destekleyici olması durumuna, olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi denilmektedir. Olumlu ebeveyn çocuk ilişkisinde her iki tarafın, etkileşim ve ilişkiden doyum alması söz konusudur. Ebeveyn ve çocuk arasındaki etkileşimin bağdaşmaması, ilişkide cezalandırma ve ilişkinin her iki tarafa da duygusal açıdan olumsuzluk getirisi olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisinde var olan durumlardır (Aytaç vd., 2018).

2.4.1. Özel gereksinimi olan çocukların ebeveyn ilişkisi

Her ailenin sosyal, fiziksel, maddi ve manevi zorluklarla baş edebilme yetisi farklıdır. Çocuğun dünyaya gelmesiyle başlayan sorumluluklar aile içi ilişkilere yansiyabilir. Bazı ebeveynler, çocuğunun akranlarından farklı gelişim göstermesi durumunda veya özel gereksinime ihtiyaç duyduğunu öğrendiğinde birbirlerini suçlar ve çocuğun sorumluluğunu paylaşmazlar. Bu da evlilik ilişkisine önemli bir şekilde zarar verir. Aile içi iletişimi güçlü ve sağlam olan ebeveynler; özel gereksinimli çocuğa sahip olduğunu öğrendiklerine birbirlerine destek olur ve bu durum evlilik ilişkilerini güçlendirir (Doğan, 2001).

Aile içi ilişkilerin sağlıklı olması hem çocukta temel güven duygusunu oluşturur hem de çocuğun kişiliğine kazanım sağlar. Aile de en önemli nokta ebeveyn çocuk ilişkisidir. Genel olarak ebeveyn-çocuk ilişkisi, anne ve babaların tutumuna, davranışlarına ve çocuğa olan yaklaşımına bağlıdır (MEB, 2015). Anne ve babalar, çocuk yetiştirme tutumlarında çocuğa cesaretlendirici olmaları ve beceri kazandırmaları, çocuğun gelişimi ve rahat bir yaşam sürmesi açısından önemlidir. Ebeveynlerin, çocuğun gelişim ve performans özelliklerine göre ebeveyn-çocuk ilişkisini düzenlemeleri gerekmektedir (Kulaksızoğlu, 2003).

Akranlarından farklı gelişim gösteren ve özel gereksinimli çocuklar aile dışında hor görülme, kınama, alay edilme gibi olumsuz durumlarla karşı karşıya gelmektedir (Doğan, 2015). Bundan dolayı ebeveynler gereğinden fazla koruyucu tutum sergiler ve çocuğunu farklı ortamlarda bulundurmazlar (Keskin vd., 2010;

Ayran ve Baran, 2016). Bazı aileler, özel gereksinimli olan çocuğuna yoğun ilgi ve alaka gösterir, kendi hayatından ödün vererek çocuğunu ayrıcalıklı kılar. Özel gereksinimli çocuğa yaklaşım konusunda normal tutum gösteren ve özel durumunu kabullenen ebeveynler de vardır. Bu ebeveynler çocuğun büyüme ve gelişimine, yaşamına, sosyal çevresine olumlu bir şekilde katkı sağlar. Normal gelişim göstermeyen çocukların ailelerinde kabullenme süreçlerinde farklılık olabilmektedir. Çocuğunun akranlarından farklı gelişim göstermediğini, sağlıklı olduğunu kendine ve diğer insanlara karşı kanıtlamaya çalışır bu da çocuğunun özel durumunu ret eden bir tutumdur (Doğan, 2015).

2.5. Kendilik algısı ve ebeveyn rolü

Kendilik algısı, bireyin benliğine dair hedefleri, özellikleri ve düşüncelerinin bir bütünü olarak farkında olması durumudur. Benlik kavramını ele alan Mead (1934) bireyin rol, yetki, statü ve üstlendiği sorumlulukların sonucunda oluştuğunu ifade etmiştir. Benlik; bireyin fikirleri, tutum ile davranışlarını üzerinde yol gösterir. Kendilik algısı, bireyin bir bütün olarak kendi benliğini ruhsal ve fiziksel açıdan nasıl algıladığıdır. Bireyin hayatındaki edindiği bilgiler ve yaşam deneyimleri benlik kavramının oluşumunu sağlar. Benlik kavramı; bireyin değerleri, davranışları, duyguları, tercihleri, amaçları ve önceliklerine yön gösterir (Güler ve Yetim, 2008).

Kendilik algı gelişim süreci bireyin erken yaş dönemlerinde başlar. Bireyin çevresinden gelen olumsuz destek, kendisini olumsuz olarak algılamasına neden olabilmektedir. Kendisini olumsuz olarak algılayan bireyler, yeni koşullara ve sosyal alanlarda uyum sağlama konusunda güçlük yaşamaktadır (Odacı ve Çelik, 2017).

Bandura'nın sosyal öğrenme kuramında, insanların öğrenme sürecinin sosyal alanlarda oluştuğunu belirterek, insan davranışlarında sosyal etmenin önemli bir role sahip olduğu vurgulanmaktadır. Bu kuram, bilişsel, davranışsal ve çevresel etmenlerin birbirlerini karşılıklı olarak etkilediğini ve insanların çevresindeki kişilerin yaşanmışlıkları ve davranışlarını algılaması sonucunda bir etkileşim olduğunu ele almaktadır (Koç, 2003).

Bandura kuramında bireyin öz yeterliliği, kendilik algısını etkileyen ve gelişimine katkı sağlayan bir kavramdır. Beklenmedik herhangi bir durum karşısında bireyin üstüne düşen görevi yapıp yapamayacağı konusunda kendine dair inancı, kendi davranış yeterliliğini yönlendirebilmesi ve kontrol edebilmesi öz yeterlilik olarak tanımlanmaktadır (Arseven, 2016).

Ebeveynliğe ilişkin kendilik algısı ile ilgili çalışmalar yapılmıştır. Anneler ile yapılan bir çalışma, MacPhee ve arkadaşları tarafından gerçekleştirilmiş olup, annelerin kendisini nasıl algıladığı, çocuğu ile iletişimde ne düzeyde iyi olduğu, ebeveynlik rolünü nasıl deneyimlediği, çocuğun bakımı konusunda kendisini ne düzeyde hazır ve yeterli hissettiği ile ilgili işlevler tanımlanmıştır (Güler ve Yetim, 2008).

Yeterlilik: Bir görevi yerine getirme veya bir işi yapabilme yeteneği yeterlilik olarak tanımlanır. Bireyin hedeflerine ulaşabilmesi için belirli davranışları yönlendirmesi ve tamamlaması gerekir. Öz yeterlik inancı, bireyin seçimini, olası duruma karşılık gösterdiği performansı ve emeğini etkiler. Bireyin, kendine ve yapabileceğine ilişkin düşüncelerinde ne kadar öz yeterlik inancı varsa zorluklara karşı daha çok yeterlilik gösterdiği belirtilmektedir (Cavkaytar, Aksoy ve Ardıç, 2014).

Rol Doyumu: Ebeveyn rol doyumunu; ebeveyn-çocuk iletişimde, anne ve babanın kendi rolünü kabullenmesi ve ebeveynlik rolünü yerine getirmesi durumudur. Ebeveynin çocuklarına karşı sorumluluklarını karşılamaktan hoşnut olduğu ebeveynlik doyumudur. Anne ve babalar ebeveynlik rolünden doyum sağladığında çocukları ile arasındaki ilişkinin daha sağlam olacağı belirtilmektedir (Güler ve Yetim, 2008).

Yatırım: Kendilik algısını etkileyen bir başka etken ise ebeveynlik yatırımdır. Düşük beklentiler yüksek kazançlar sağlar ve bu kazançlar da ebeveyn doyumunu arttırarak ebeveynin çocuk ile ilişkisinde olumlu yansımalar sağlamaktadır (Bornstein, 2006). Çocuğun hayatını devam ettirebilmesi için beslenme ve sağlık başta olmak üzere her türlü hayati ve maddi ihtiyaçlarının karşılanması, sosyal çevre ile fiziksel etkileşimde bulunmasına katkı sağlanması ve çocukla birlikte geçirilen zamandan keyif duymanın çocuğun da bir benliğinin olduğu

unutulmadan onu olduğu haliyle kabul etmenin, çocuğun istek ve seçimlerinde çocuk için faydalı olacak uygun tercihlerin yapılması gibi sosyal ve duygusal yatırımlar ebeveynlik algısının yatırım boyutunu kapsamaktadır (Aydın, 2019).

Rol Dengeleme: Her bireyin yaşamı boyunca üstlenmiş olduğu farklı görevleri ve bu görevleri gereği üstlendiği farklı rolleri vardır. Kimi zaman eş kimi zaman ebeveyn kimi zaman arkadaş gibi farklı rollere bürünmekte olan bireyler sağlıklı bir yaşam için bu rolleri uyumlu bir şekilde sürdürmelidir. Bu durum da literatürde rol dengeleme olarak yer almaktadır. Rol dengeleme sadece bireysel olarak değil, aile içerisinde de önemli bir yere sahiptir. Her ailenin farklı bir işleyişi olduğu için rol dengelemeyi de kendi koşullarına göre şekillendirebilmektedirler (Aydın, 2019). Kişinin toplumda beklenen rolleri karşılaması ve görevlerini yerine getirirken harcadığı süre ve verdiği emeğin tüm alanlarda eşit bir şekilde dağıtımı olmasıyla birlikte kişinin bütün yaşam alanlarında memnun olması durumuna rol dengesi denilmektedir (Yılmaz, Ülker ve Yılmaz, 2018). Rol dengelemesi ile ilgili tanımlar ele alındığında, anne ve babaların algıladığı rol dengelemesi ile toplumsal alandaki diğer rollerin verdiği doyumun birbiriyle ilişkili olduğu görülmektedir. Bireyin rolleri arasında denge sağladığının farkında olması ebeveynlik kendilik algısına olumlu yönde etkilemektedir (Özşenol vd., 2003).

2.5.1. Özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin rolüne ilişkin kendilik algısı

Kendilik algısı, bireylerin ebeveyn rolüne zemin hazırlar. Bireyin ebeveynlik rolüne yönelik değerlendirmeleri, çocuk yetiştirme eylemleri ve tutumlarını biçimlendirir (Güler ve Yetim, 2008). Anne ve babaların kişilik özellikleri, çocuğun gelecekteki kişiliğini ve davranışlarını belirleme de önemli bir rol oynar ve çocuğun kendilik algısını etkilemektedir. Olumlu tutum ve davranış özellikleri gösteren ebeveynler, çocuğun rahat bir yaşam sürmesine ve sağlıklı gelişim özellikleri göstermesine neden olmaktadır. Ebeveyn kişilik özelliklerinin direk veya dolaysız bir şekilde ebeveynlik rolü üzerinde olumlu ya da olumsuz bir şekilde etkisi vardır (Ülker, 2016). Ebeveynin kendisini nasıl algıladığı ve kendine dair değerlendirmeler yapması çocuğu ile arasındaki iletişimi aynı zamanda çocuk yetiştirme tutumunu da etkilemektedir. (Güler ve Yetim, 2008).

Çocuğun herhangi bir engel türüne sahip olması, ebeveynlerin kendi rolüne ilişkin yeterlilik algılarında da olumlu veya olumsuz rol oynamaktadır (Beck vd., 2004; Rezendes ve Scarpa, 2011).

Toplumda anne, baba ve çocukların yaş ile cinsiyete bağlı olarak belli sorumlulukları ve kendilerine uygun belirlenmiş rolleri vardır (Yılmaz, Ülker ve Yılmaz, 2018). Ebeveynin ilk rolü çocuğuna karşı sevgi göstermesi, ilgili olması ve çocuğun bakımını yerine getirmesidir. Ebeveyn, bir insanı toplumun bir parçası haline getirme, büyüme ve gelişim sürecini üstlenme gibi sorumluluklara sahiptir (Güngör, 2004). Birey, toplum alanında üstlendiği farklı roller gibi ebeveynlik rolünü de benimsemesi gerekir (Yılmaz vd., 2018). Eğer aile de özel gereksinimli bir çocuk var ise rol dengelemede farklılıklar olabilmektedir. Çünkü ebeveynlerin çocuğun geleceği ile ilgili bazı kararlar alması ve sorumlulukları paylaşması gerektiğinden aileler bu süreçte rol ve görevlerinde kendilerine düşen rollerde değişiklik yaşayabilirler (Aydın, 2019).

Her aile, çocuğuna dair sağlıklı ve normal gelişim göstermesi üzerine bir beklentiye sahiptir. Çocuğun doğumundan sonra aile içi düzen ve sistem değişmektedir. Normal gelişim gösteren çocuklara sahip ebeveynler ile özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin rolleri arasında farklılıklar vardır. Akranlarından farklı gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynlerin, çocuğun doğumundan sonra aile ile sosyal yaşamlarında, ideallerinde ve hayat planlamasında değişiklikler yaşar. Bu yaşanan değişiklikler, anne-baba rollerindeki farklılığa neden olmaktadır. Normal gelişim gösteren çocuğa sahip ebeveynler, toplum alanında belirgin olan anne ve baba rollerini benimseyerek çocuk yetiştirmeleri konusunda daha verimli olabilmektedir (Yılmaz vd., 2018).

2.6. İlgili çalışmalar

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin aile işleyişi, çocuk ilişkisi ile kendilik algı düzeylerine ilişkin yapılan çalışmalara kronolojik olarak yer verilmiştir.

Tangül- Özcan (2002) yaptıkları araştırmada dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ve karşı gelme bozukluğu tanılı çocukların ebeveynlerin aile işlevleri ile empati seviyeleri arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Bu araştırmaya, dikkat eksikliği ve hiperaktivite bozukluğu tanısı almış 70 çocuğun

ebeveynleri gönüllü olarak katılım sağlamıştır. Ebeveynlerin aile işlev ve işleyişini ölçmek için Aile Değerlendirme Ölçeği kullanılmış olup, ebeveynlerin empati seviyelerini, Empati Beceri ve Eğilim Ölçeği ile değerlendirilmiştir. Araştırmada, Empati Beceri Ölçeğinin puanlarından elde edilen veriler neticesinde, babaların annelerden daha yüksek puan aldığı görülmüştür. Empatik Eğilim Ölçeği puanların neticesine göre, babaların annelerden daha az puan aldıkları görülmüştür. Ebeveynlerin, Aile Değerlendirme Ölçeği'nde yer alan bütün alt boyutlardan alınan puanlar arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna varılmıştır. Ebeveynlerin, aile işlevlerini ölçmek için kullanılan Aile Değerlendirme Ölçeği ile Empatik Beceri Ölçeği puanlar arasında anlamlı düzeyde ilişkinin olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Annenin Empati Eğilim Ölçek puanı azaldıkça, Aile Değerlendirme Ölçeği'nin alt boyutu olan "duygusal tepki verebilme" boyutunun sağlıksızlığın yüksek olduğu bulunmuştur.

Özşenol ve diğerleri (2003) tarafından, özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevlerine etki eden faktörleri belirlemek amacıyla toplamda 145 ebeveyn ile bir çalışma yapılmıştır. Çalışma neticesine göre annelerin çocukların özel gereksinimi olması nedeniyle kendilerini suçladıkları, bu durumun bütün işlevlerini, ebeveynlik ile toplumsal rollerini ve duygusal tepkilerinin etkilenmesine neden olduğu belirtilmektedir. Babaların özel gereksinim çocuğa sahip olmalarında eşini suçlaması, iletişimi, genel ve duygusal işlevleri etkilediği görülmektedir.

Aslanoğlu (2004), Özel gereksinim türüne göre, Otizm, zihinsel engelli, işitme engelli, görme engelli ve spastik çocuğa sahip ailelerin aile içi ilişkilerin incelenmesi amacıyla, 129 anne ve 129 baba olmak üzere toplamda 258 katılımcı ile bir çalışma yürütmüştür. Özel gereksinim türüne göre; otizmlili çocuğa sahip 30, zihinsel engelli çocuğa sahip 26, görme engelli çocuğa sahip 26 ve spastik çocuğa sahip 21 ebeveynlerden oluşan bu çalışmada aile içi ilişkilerin değerlendirilmesi için Aile Değerlendirme ölçeği kullanılmıştır. Çalışma neticesinde ebeveynlerin aile içi ilişkilerin değerlendirme şekillerinde bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuca ek olarak elde edilen verilere göre, maddi gelir seviyesinin normalin altında olan ebeveynlerin aile içinde sağlıksız işlevler boyutunda olduğuna varılmıştır.

Ebeveyn Rolüne İlişkin kendilik algısı ölçeğinin Türkiye’de güvenilirlik ve geçerlilik çalışması Güler ve Yetim (2008) tarafından yapılmıştır. “Kuşaklararası Annelik Bilişleri, Kişilik Özelliği, Yaşam Doyumu ve Çocuk Yetiştirme Hedefleri” konu başlıklı çalışmaya birinci kuşak olan anneanne (150) ve ikinci kuşak anneler (150) olmak üzere toplamda 300 katılım sağlanmıştır. Çalışma sonucunda ikinci kuşak annelerin ebeveynlik rolü doyumunu ile rol dengelemesi arasında anlamlı ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günsel (2010), Özel gereksinim türüne göre zihinsel engelli çocukların annelerinin algıladığı aile işlevlerinin incelenmesi amacıyla bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak 187 anne katılmıştır. Çalışma neticesinde zihinsel engeli olan çocuğa sahip annelerin eğitim seviyesi arttıkça, annelerin algıladığı aile işleyişinde de olumlu etkilerin olduğu tespit edilmiştir.

Özyurt 2011 yılında, hafif düzeyde zihinsel engeli olan çocuğa sahip annelerin ve normal gelişim özellikleri olan çocuğa sahip annelerin algıladığı aile işleyişi ve aile yaşam kalitesi düzeylerini inceleyen bir çalışma yapmıştır. Çalışmaya gönüllü olarak katılım sağlanmıştır. Çalışmanın örneklemini, hafif düzeyde zihinsel engelli çocuğun annelerinden oluşan 110 katılımcı, karşılaştırılacak diğer gruptan ise 110 katılımcı anneden oluşturulmuştur. Katılımcılardan edinilen veriler neticesinde, hafif düzeyde zihinsel engeli olan çocuğa sahip anneleri tarafından algılanan aile işleyişi ve aile yaşam kalitesi, normal gelişim özelliği gösteren çocuğa sahip annelerden daha düşük olduğu tespit edilmiştir.

Kaytez ve diğerleri (2015) tarafından özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin aile gereksinimlerini ve stres seviyelerini belirlemek amacıyla bir çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmaya, engelli çocuğu olan toplamda 200 anne ve baba katılım sağlamıştır. Çalışmada edinilen veriler neticesinde, çalışmayan ve eğitim düzeyi ilköğretim mezunu olan annelerin, aile gereksinimlerinin daha çok olduğu sonucuna varılmıştır. Bir diğer sonuç ise; üçten fazla çocuğu olan ve ilköğretim mezunu olan annelerin stres seviyelerinin daha fazla olduğuna ulaşılmıştır.

Dolanay 2016 yılında, özel gereksinimi türü birbirinden farklı olan çocukların ebeveynleri ile çalışmıştır. Çalışmada annelere göre babaların aile işlevlerini

sağlıklı olarak değerlendirdikleri ve annelerin engelli bir çocuğunun olmasına bağlı olarak diğer çocukları ile arasındaki ilişkileri de etkilediği tespit edilmiştir. Bir diğer sonuç olarak annelerin engelli bir çocuğunun olması nedeniyle çocuklarına ilgi gösterme, işlevler, güçlüklerle karşı gelebilme ve duygusal tepki verebilme boyutlarında olumsuz olarak etki ettiğine varılmıştır.

Bedel (2017) tarafından özel gereksinimli çocuğa sahip ebeveynlerin, anne eğitim programını almasında çocukları ile ilişkisini ve çocuğa karşı tutumunda etkisini incelemek amacıyla bir çalışma yapılmıştır. Bu çalışma, deneysel ve kontrol gruplarında eşit katılımcı sayısı bulunmakla beraber toplamda 38 anne ile çalışma yürütülmüştür. Araştırmacı tarafından yalnızca deneme grubuna anne eğitim programı sunulmuş olup, araştırmanın neticesinde bu gruptaki annelerin eğitim sonlarında demokratik tutum ve yaklaşımların artması ve otoriter/baskın tutumlarının azalması tespit edilmiştir. Bu sonuca ilişkin, annelerin bu yaklaşımının ebeveyn ve çocuk arasındaki ilişkiyi olumlu bir şekilde etkilediği görülmüştür. Anne eğitim programı almayan annelerin; demokratik, otoriter koruyucu, aşırı hoşgörülü tutumlar ile ebeveyn çocuk arasındaki ilişkisine etki etmediği sonucuna ulaşılmıştır.

Özel gereksinimi olan çocuğa sahip anne ve babaların yaşamda anlam ve kendilik algısı ile psikolojik dayanıklılıkları arasındaki ilişki düzeylerini belirlemek amacıyla, Aydın (2019) tarafından 82 baba ve 324 anne ile çalışma yapılmıştır. Bu çalışma sonucunda özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin rollerinden doyum almaları ve aile işlevselliğinde dengelenen rollerin psikolojik dayanıklılığına olumlu yönde etkilemekte olduğu tespit edilmiştir.

Aydın ve Arslantürk (2018) tarafından, özel gereksinimi olan çocuğa sahip toplam 334 ebeveyn ile yaptığı çalışmada ebeveynlerin çocukların özel gereksinimi türüne bağlı olarak psikolojik dayanıklılık ve ebeveyn kendilik algısı düzeylerin karşılaştırılması amaçlanmıştır. Araştırmada hem annelerin hem de babaların çocuğun özel gereksinim türüne bağlı olarak algıladığı ebeveynlik algılarının farklı olmadığı tespit edilmiştir.

Dilsiz (2019), özel gereksinimli çocuğa sahip toplam 28 ebeveyn ile bir çalışma yürütmüştür. Bu çalışmada, aile içerisinde yer alan rollerin adil ve eşit bir şekilde dağılımları ve bu rollerin benimsenmesi aileyi işlevsel kıldığı vurgulanmaktadır.

Tambulut ve Eker (2019) tarafından yapılan çalışmada, çocukların bakımı ile ilgilenen kadın personellerin annelik rolüne ilişkin kendilik algısı, psikolojik dayanıklılık ve depresyon seviyelerinin değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Çalışmada, devlet kurumuna bağlı olarak çocuklara bakım hizmeti veren toplam 115 kadın ile katılım sağlanmıştır. Katılımcılardan edinilen veriler doğrultusunda, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısının, psikolojik dayanıklılık ve depresyon düzeylerine etki etmediği saptanmıştır. Çalışmanın bir başka sonucunda ise, katılımcıların eğitim seviyesi yükseldikçe, depresyon düzeyinin arttığı belirtilmektedir.

3. BÖLÜM

YÖNTEM

3.1 Araştırmanın modeli

Bu araştırma özel gereksinimi olan çocukların ebeveynlerinin aile işleyişi, çocuk ile ilişkisi ile kendilik algı düzeylerini ölçme ve değerlendirmeyi amaçlandığı için nicel bir araştırmadır. Nicel araştırma, değişkenler arasındaki ilişki ya da ilişkileri sayılarla ortaya koymak amacıyla yapılan araştırmalar olup, gerçekliği objektif olarak analiz edebilen araştırmalardır (Gürbüz ve Şahin, 2014). Mevcut araştırmada ikiden fazla değişken arasındaki değişimin varlığını ve derecesini belirleme amacıyla ilişkisel tarama modeli kullanılmaktadır (Büyüköztürk vd., 2013).

3.2 Araştırmanın evreni ve örneklemi

Araştırmanın evrenini, Niğde ili Merkezde yer alan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezinde 0-18 yaş grubu özel gereksinimi olan çocukların ebeveynleri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini, 2020 eğitim yılı 1 Kasım-28 Kasım tarihleri arasında gönüllü olarak amaçlı örnekleme yoluyla katılım gösteren 60 anne ile oluşturulmuştur.

Tablo 1.*Sosyodemografik bilgilere ilişkin analiz sonuçları (N=60)*

Faktör	Değişkenler	Sayı (N)	Yüzde (%)
Cinsiyet	Kadın	60	100
Katılımcı Yaş	(Min)23-51(Maks)	60	100
Özel G. Çocuk Yaş	(Min)03-17(Maks)	60	100
Medeni Durum	Boşanmış	1	1,7
	Evli	59	98,3
	Okur-yazar değil	1	1,7
	Okur-yazar	1	1,7
Eğitim Durumu	İlkokul	23	38,3
	Ortaokul	32	53,3
	Yüksek Lisans>	3	5,0
	Düşük	10	16,7
Sosyo-ekonomik Durum	Orta	49	81,7
	Yüksek	1	1,7
	Düşük	10	16,7
Özel gereksinimli çocuğun cinsiyeti	Kız	25	41,7
	Erkek	35	58,3
Özel gereksinimli çocuğun engel durumu	Zihinsel Engelli	10	16,7
	Otizm	10	16,7
	Down Sendromu	10	16,7
	Fiziksel Engelli	10	16,7
	İşitme Engelli	10	16,7
	Dil ve Konuşma E.	10	16,7
	Hafif Düzeyde	19	31,7
Özel gereksinimli çocuğun engel derecesi	Orta Düzeyde	24	40,0
	Ağır Düzeyde	15	25,0
	Sürekli Bakıma Muhtaç	2	3,3
Çocukla Kim ilgilenmektedir	Anne	37	61,7
	Anne-Baba	23	38,3

Çalışmaya 23-51 yaş aralığında, 60 katılımcı anne dahil edilmiş olup, yapılan analizin ardından yaş ortalamasının 35.66 olduğu bilgisi elde edilmiştir. Bu annelerin özel gereksinimi olan çocuklarının yaşları da analize dahil edildiğinde minimum çocuk yaşı 3 maksimum 23 olarak kayda geçmiştir, çocukların yaş ortalaması ise 9,48'dir. Çalışmaya katılan annelerin özel gereksinimi olan çocuklarının 25'i Kız çocuğu (41.7%), 35'i ise erkek çocuğudur (58,3%). Medeni

duruma bakıldığında katılımcıların sadece 1 tanesi 'boşanmış' diğerleri (59) ise 'evli' seçeneğini işaretlemiştir.

Katılımcı annelere eğitim düzeyleri ise bu şekilde sıralanmaktadır; okur-yazar olmayan (1), sadece okur-yazar (1), ilkokul mezunu (23), ortaokul mezunu (32), yüksekokul veya üniversite mezunu ise (3). Düşük, orta ve yüksek diye sınıflandırılan ekonomik duruma bakıldığında katılımcı annelerin 10'unun (Düşük), 49'unun (Orta) ve 1 tanesinin (Yüksek) ekonomi düzeyine sahip olduğu bilgisi elde edilmiştir.

Daha spesifik bir analiz olarak, annelerden çocuklarının rahatsızlıklarını belirtmeleri istenmiş olup, çalışmanın sonunda her gruba eşit sayıda dağılacak şekilde bir sınıflandırma yapılmıştır. Zihinsel engeli bulunan 10 çocuk, Otizmi bulunan 10, Down Sendromu 10, Fiziksel engelli 10, İşitme engelli 10 ve son olarak dil ve konuşma güçlüğü bulunan 10 çocuk şeklindedir. Bu çocukların engel derecesi hafif düzeyde olanlar 19 (31,7%), orta düzeyde olanlar 24 (40%), ağır düzeyde olanlar 15 (25%) ve sürekli bakıma muhtaç olanlar 2 (3,3%) şeklindedir. Çocukların 37'sinin (61,7%) özel bakımıyla sadece anneleri ilgilenirken, 23'ünün (38,8) anne ve baba beraber ilgilenmektedir.

3.3 Veri toplama araçları

Araştırma verilerin toplanmasında; Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ), Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği, Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği (EKRA) ve araştırmacılar tarafından hazırlanan Sosyodemografik Bilgi Formu kullanılmıştır.

3.3.1. Sosyodemografik bilgi formu

Araştırmacılar tarafından geliştirilen Sosyodemografik Bilgi Formu'nda katılımcılara; cinsiyet, yaş, medeni durumu, eğitim durumu, sosyoekonomik durumu, çocuğun sahip olduğu özel gereksinimi türü ve derecesi, çocuğun yaşı ve cinsiyeti, özel gereksinimli çocuğun bakımını daha çok kimin üstlendiği sorularına yer verilmiştir.

3.3.2. Aile değerlendirme ölçeği (ADÖ)

Aile değerlendirme ölçeği (ADÖ), 1983 yılında Epstein ve diğerleri tarafından geliştirildi. McMaster Aile İşlevleri Modeli'nin, klinik anlamda aileler üzerinde uygulanması neticesinde geliştirilen Aile Değerlendirme Ölçeğinin (Family Assesment Device), ailenin görev ve işleyişinin gerekeni yapıp yapılmadığı, aile içi bireylerinin algılamalarına göre değerlendirmeyi sağlayan ve ailenin sorun alanlarını belirleyen bir değerlendirme ölçeğidir. Aile değerlendirme ölçeğinin orijinal formunda her boyutun cronbach alpha katsayısı altı boyutta 0,72 ile 0,92 arasında değişmekte olup, bu ölçeğin iç tutarlılığının yüksek olduğu görülmektedir. Toplam 60 madde ve 7 alt ölçekten oluşan bu ölçeğin 1990 yılında güvenilirlik ve geçerliliği Işıl Bulut tarafından Türkçe'ye uyarlanmıştır. Alt ölçekler İletişim (İLT), Roller (ROL), Problem Çözme (PÇ), Duygusal Tepki Verebilme (DTV), Davranış Kontrolü (DK), Gereken İlgiyi Gösterme (GİG) ve Genel İşlevler (Gİ)'dir. Aile Değerlendirme Ölçeği puanları 1.00 ile 4.00 arasında değişmektedir; puanların yüksek olması (>2.00), aile işleyişinde sağlıklı olmadığını göstermektedir. Alt ölçeklere dair test tekrar test güvenilirliği katsayıları .62 ile .90 arasında, iç tutarlılık katsayılarının da .38 ile .86 arasında değiştiği anlatılmıştır (Bulut, 1990).

3.3.3. Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeği

İlk olarak Hetherington ve Clingempeel tarafından geliştirilen bu ölçek, ebeveyn ile çocuk arasındaki ilişkiyi ve algılanan ilişki niteliği düzeyini değerlendirme amacıyla kullanılmaktadır. Ölçek toplam 15 madde ile olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi ve olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi olmak üzere iki alt ölçekten oluşmaktadır. Bu ölçek 5 dereceli Likert üzerinden değerlendirilmektedir. (1=hiç, 5=aşırı). Olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi; ilişkinin sıcaklık, ilgi ve duyarlılık seviyesini içermektedir. İkinci alt ölçek olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi; çatışma, cezalandırma ve olumlu olmayan duygu gibi özellikleri kapsamaktadır (Aytaç vd., 2018). Orijinal boyutun ilk alt ölçek olan olumlu ebeveyn çocuk ilişkisinin iç tutarlılık katsayısı .71 olarak bulunmuştur. İkinci alt ölçek olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisinin iç tutarlılık katsayısı .74 olarak bulunmuştur. Ölçeğin Türkçe uyarlama çalışması 2018 yılında Aytaç, Çen ve Yücelol tarafından gerçekleştirilmiştir. Türkçe güvenilirlik ve geçerlik için Cronbach alfa

katsayısı değerlerine bakıldığında olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi için güvenilirlik değerinin .81, olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi için .80 olduğu saptanmıştır.

3.3.4. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği (ERKA)

Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği, 1986 yılında MacPhee, Benson ve Bullock tarafından geliştirilen bu ölçek, kişinin anne-baba rolünün özelliklerini karşılama konusunda ne düzeyde yeterli olduğu, rolünü benimsemesiyle yatırımı ve diğer yetişkin rolleriyle arasında ne kadar denge sağlayabildiğini ölçmek amacıyla oluşturulmuştur (Güler ve Yetim, 2008). Macphee ve diğerleri tarafından geliştirilen bu ölçekte, yeterlilik (6 madde), Rol Doyumu (6 madde), Yatırım (5 madde) ve Rol dengelemesi (5 madde) alt ölçeklerinde olmak üzere toplam 22 madde yer almaktadır. Ölçeğe katılan kişi, “öte yandan” ile iki karşıt fikir cümlesinden kendine en yakın olanı seçer. “Bana göre kısmen doğru” ya da “bana göre gerçekten doğru” şeklinde belirtilen önermelerden yalnızca birini işaretlemekte olup, her bir madde 1,2,4,5 olarak puanlanmaktadır. Ölçeğin Orijinal formundaki geçerlik çalışmasında maddelerin ölçmeyi amaçladığı etkenleri kapsadığı görülmekte olup, rol doyumu ile ilgili maddeler %27,1’ini (madde 4, 8, 12, 16, 20), yeterlilik boyutu ile ilgili maddeler %11,6 ‘sını (madde 2, 6, 10, 14, 18, 18, 21) yatırım boyutu ile ilgili maddeler %8,2’sini (madde 1, 5, 9, 13,17) ve rol dengeleme boyutuyla ilgili maddeler %6,8’ini (3, 7,11, 15, 19, 22) olarak ifade edilmektedir. Ölçeğin orijinal geçerlik çalışmasında alt ölçeklerin Cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları değerlendirildiğinde yeterlilik için .78, rol doyumu boyutu .80, rol dengelemesi boyutu .76 ve yatırım boyutu için .72 arasında olduğu görülmüştür. Ölçekte Yapılan test- tekrar test Cronbach alpha iç tutarlılık katsayıları rol doyumu boyutu .88, yeterlilik .86, rol dengelemesi .92 ve yatırım boyutu için .82 olarak gözlenmiştir (Güler ve Yetim, 2008).

Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği Güler ve Yetim (2008) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Geçerlilik ve güvenilirliği desteklenen bu çalışmanın örneklemini ise Mersin ilinde yaşayan anne ve anneanneden oluşan toplamda 300 kişi ile çalışma yürütülmüştür. Ölçek, Orijinal boyutundan Türkçeye uyarlanırken birkaç madde kaldırılmış olup, orijinal dört boyutlu ölçeğe uyum sağlanmıştır. ERKA ölçeği, yeterlilik alt ölçeği ile 0,64 rol doyumu ölçeği ile 0,30 ve rol dengelemesi alt ölçeği boyutu ile 0,29 seviyesinde ilişkili olduğu belirtilmiştir.

Türkçe formunun Cronbach alpha iç tutarlık katsayı değerleri 0,61 ile 0,68 arasında değiştiği görülmüştür (Güler ve Yetim, 2008).

3.4. Veri toplama süreci

Mevcut araştırmada kullanılan ölçüm araçlarının kullanım izinleri ölçekleri geliştiren, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmasını yapan kişilerden alınmıştır. Sonraki süreçte, Yakın Doğu Üniversitesi Sosyal Bilimler Etik kurul tarafından 2020/813 sayılı tez önerisi için onay alınmıştır. Araştırmayı kabul eden merkez de çocukların sahip olduğu özel gereksinimi türüne göre eğitim saatleri belirlenmiş olup, araştırmaya katılacak olan ebeveynler ile çocukların eğitim saatlerinde çalışılmıştır. Özel gereksinim türüne göre eğitim saatleri farklılık gösterdiği için ebeveynlerle bireysel veya grup olarak çalışma yapılmıştır. Çalışmaya başlamadan önce katılımcılara ölçeklerle ilgili detaylı bilgi verilmiş olup, katılımcı bilgi formu onayı sunulmuştur. Araştırmaya katılım gönüllülük esasına bağlı olarak gerçekleştirilmiştir. Katılım gösteren kişilere, Aydınlatılmış Onam Formu onaylatılmış ve araştırma ile ilgili soruları hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Araştırma kapsamında yer alan tüm ölçüm araçlarının uygulanması yaklaşık olarak 25-30 dakika da yapılmıştır. Mevcut araştırma için toplanan tüm veriler 2 (iki) yıl süre ile araştırmacı sorumluluğunda saklanılacak olup, sonrasında bütün veriler silinecektir.

3.5 Verilerin analizi

Verilerin değerlendirilmesi sürecinde katılımcılar tarafından cevaplanan ölçüm araçları incelenmiştir. Sosyodemografik form ve ölçekler üzerinde yanlış doldurulan veya araştırmaya uygun olmayan cevaplar (çocuğun sahip olduğu özel gereksinimi türü, çocuğun yaşı vb.) üzerinde değerlendirme yapılmamıştır. Araştırmaya katılım gösteren toplam 66 kişiden 6 katılımcı verisi analiz kapsamına dahil olmamıştır. Mevcut araştırmanın verileri, detaylı bir şekilde analizi ve yorumlanması için Statistical Package for Social Science (SPSS) 26 yazılım paket programı kullanılmıştır.

Çalışmanın analiz sürecinde, demografik veriler ifade edilirken betimsel analiz (min, maks, ort, ss) yapılmış olup, frekans ve yüzdeler olarak hesaplanmıştır. Verilerin normal dağılıma uyma durumu tespit edilmiş ve her ölçek için hem

Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk analiz tekniği kullanılmıştır. Çalışmada sosyodemografik özellikleri ile bağımlı değişkenler karşılaştırma yapılmıştır. Ebeveyn ERKA leği ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında kıyaslama yapılmış, homojenlik varsayımının ihlal edilip edilmediğine bakmak için Levene's test analizi kullanılmıştır. Normal dağılımı olduğu ve üçten fazla bağımsız değişken arasındaki farkın analizi için tek yönlü ANOVA analizi kullanılmıştır. ERKA leği alt boyutu olan "rol doyumunu" ile çocukların engel derecesi arasında detaylı analiz yapılması açısından Games-Howel kullanılmıştır. İki grup arasında analiz yapılması için t-test kullanılmıştır. Çalışmada kullanılan ölçekler ve alt ölçekleri arasındaki ilişkileri saptamak amacıyla Pearson Korelasyon Analizi yapılmış olup, ana ölçeklerin birbiriyle ilişkisini yordamak için Regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 2.

Ölçeklerin normallik testi sonuçları

Ölçek adı ve alt lekleri	Z	p	W	p
Aile Değerlendirme leği (AD)	,131	,012	,932	,002
Problem özme	,149	,002	,926	,001
İletişim	,149	,002	,940	,005
Roller	,092	,200*	,929	,002
Duygusal Tepki Verme	,111	,061	,949	,014
Gereken İlgiyi Gösterme	,143	,004	,954	,024
Davranış Kontrolü	,115	,046	,957	,034
Genel İşlevler	,171	,000	,841	,006
Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı leği (ERİKA)	,141	,005	,946	,010
Rol doyumunu	,217	,000	,921	,001
Yeterlilik	,164	,000	,952	,019
Yatırım	,078	,200*	,984	,641
Rol Dengeleme	,107	,086	,984	,627
Ebeveyn ocuk İlişkisi leği (Eİ)	,092	,200*	,984	,644
Olumlu EC	,090	,200*	,965	,080
Olumsuz EC	,098	,200*	,973	,196

Normallik testi analizine çalışmanın değişkenleri olan aile değerlendirme, ebeveyn ve çocuk ilişkisi ve ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı dahil edilmiştir. Bu ölçeklerin ve alt-ölçeklerin Kolmogorov-Smirnov ve Shapiro-Wilk analizlerine göre sonuçları ifade edilmiştir.

Yukarıdaki Tablo 2’de görüldüğü üzere Aile değerlendirme ölçeği ve alt ölçekleri olan problem çözme, iletişim, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler için normal bir dağılım olmadığı gözlemlenirken roller ve duygusal tepki verebilme alt ölçekleri için Kolmogorov-Smirnov test sonucuna göre normal dağılım vardır. Öte yandan Shapiro-Wilk testinin sonuçları hiçbir değişken için normal dağılım göstermemiştir.

Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı değişkeni için yapılan normallik testi sonuçlarına göre total ortalama için normal dağılım bulunmazken, alt ölçekler olan yatırım ve rol dengeleme değişkenleri için hem Kolmogorov-Smirnov hem de Shapiro-Wilk testlerinin sonuçlarına göre normal dağılım gözlemlenmiştir.

Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeği için yapılan normallik testi ardından iki testin sonuçlarına göre hem ana ölçek hem de alt ölçekler olumlu ebeveyn çocuk ilişkisi ve olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi için normal dağılım olduğu gözlemlenmiştir.

4. BÖLÜM

BULGULAR

4.1. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları karşılaştırması

Tablo 3.

Sosyoekonomik düzeyin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması

	Sosyoekonomik	N	\bar{x}	SS	F	p
Rol Doyumu	Düşük	10	3,08	,41	,124	,883
	Orta	49	2,99	,53		
	Yüksek	1	3,00	-		
Yeterlilik	Düşük	10	3,03	,61	,049	,952
	Orta	49	3,10	,67		
	Yüksek	1	3,00	-		
Yatırım	Düşük	10	2,82	,55	,299	,743
	Orta	49	2,98	,71		
	Yüksek	1	3,20	-		
Rol Dengeleme	Düşük	10	3,37	,73	,436	,649
	Orta	49	3,11	,83		
	Yüksek	1	3,00	-		

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

Özel gereksinimi olan çocuklara sahip annelerin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından sosyoekonomik düzeylerin baz alınarak yapılan karşılaştırmada düşük (N=10) orta (N=49) ve yüksek (N=1) gelimli aileler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Homojenlik varsayımının ihlal edilip edilmediğine bakmak adına Levene's test analizi yapılmıştır ve homojenliğin ihlal edilmediği görülmüştür. Bu nedenle tek yönlü ANOVA tercih edilmiş ve bu analize ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeğinin alt başlıkları dahil edilmiştir ve sonuçlar şöyle takip etmiştir; sosyoekonomik düzeylerin Annelerin *rol doyumunu* açısından aralarında anlamlı bir fark bulunmamıştır $F(2, 57) = .12, p = .883$, bu durum

yeterlilik $F(2, 57) = .05, p = .952$, yatırım $F(2, 57) = .30, p = .743$ ve rol dengeleme için de $F(2, 57) = .44, p = .649$ benzer sonuçlar vermiştir. Tablo 3'de ebeveynlerin sosyoekonomik düzeyin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı karşılaştırılması net bir şekilde ifade edilmiştir.

Tablo 4.

Engel derecelerinin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması

	Engel Derecesi	N	\bar{x}	SS	F	p
Rol Doyumu	Hafif	19	3.22	.42	2,963	,040*
	Orta	24	2.85	.47		
	Ağır	15	2.90	.56		
	Sür.BakımaMuh.	2	3.50	.14		
Yeterlilik	Hafif	19	3.31	.50	1,921	,137
	Orta	24	3.09	.59		
	Ağır	15	2.78	.84		
	Sür.BakımaMuh.	2	3,00	.00		
Yatırım	Hafif	19	3.02	.49	,744	,530
	Orta	24	3.05	.72		
	Ağır	15	2.73	.80		
	Sür.BakımaMuh.	2	3,00	.56		
Rol Dengeleme	Hafif	19	3.28	.85	,878	,458
	Orta	24	3.15	.74		
	Ağır	15	2.91	.85		
	Sür.BakımaMuh.	2	3.66	.70		

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

Aynı bağımlı değişken için bu defa özel bakım gereksinimi olan çocukların engel derecesi baz alınarak yapılan analiz sonucunda hafif düzeyde (N=19), orta düzeyde (N=24), ağır düzeyde (N=15) ve ağır düzeyde (sürekli bakıma muhtaç) (N=2) dereceleri arasında sadece Rol doyumu bağımlı alt değişkeni için anlamlı bir fark çıkmıştır $F(3, 56) = 2.96, p = .040$. Detaylı karşılaştırma analizi için Games-Howell analiz sonuçlarına bakılmış ve engel derecesi *hafif* ($\bar{x} = 3.22$, $SS = .42$) ve *orta* ($\bar{x} = 2.86$, $SS = .47$) olan özel gereksinimli çocuk sahibi annelerin rol doyumu açısından aralarında anlamlı bir fark mevcuttur ve görüldüğü üzere hafif düzeyde engeli olan çocuklara sahip annelerin rol doyum ortalaması daha yüksektir. Diğer alt değişkenler açısından engel dereceleri arasında anlamlı bir fark görülmemiştir. Tablo 4'de detaylı analiz ifade edilmektedir.

Tablo 5.*Çocuğun bakımını üstlenme ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algıları açısından karşılaştırması*

	Kim Üstlenir	N	\bar{x}	SS	t	p
Rol Doyumu	Anne	37	3.02	.56	,290	,773
	Anne-Baba	23	2.98	.39		
Yeterlilik	Anne	37	3.00	.72	-1,304	,197
	Anne-Baba	23	3.22	.51		
Yatırım	Anne	37	2.85	.67	-1,472	,147
	Anne-Baba	23	3.12	.66		
Rol	Anne	37	3.10	.87	-,564	,575
Dengeleme	Anne-Baba	23	3.22	.68		

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Bir başka analiz ise aynı bağımlı değişken için 'çocuğun bakımını üstlenme' sorusu için yapılmıştır. Cevaplar anne (N = 37) ve anne-baba (N = 23) şeklindedir. Bu analiz için bağımsız t testi uygulanmıştır ve iki grup arasında hiçbir alt ölçek için anlamlı bir fark tespit edilememiştir. Tablo 5 'de detaylı analiz ifade edilmektedir.

4.2. Aile değerlendirme ölçeği karşılaştırılması

Tablo 6.*Sosyoekonomik Düzeyin Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması*

	Sosyoekonomik	N	\bar{x}	SS	F	p
ADÖ Total	Düşük	10	2.06	.29	1,305	,279
	Orta	49	2.01	.31		
	Yüksek	1	1.55	-		
Problem Çözme	Düşük	10	1.75	.65	,569	,569
	Orta	49	1.81	.61		
	Yüksek	1	1.16	-		
İletişim	Düşük	10	1.95	.60	,906	,410
	Orta	49	1.88	.50		
	Yüksek	1	1.22	-		
Roller	Düşük	10	2.26	.40	,471	,627
	Orta	49	2.18	.55		
	Yüksek	1	1.72	-		
Duygusal Tepki	Düşük	10	1.90	.49	,464	,631
	Orta	49	1.79	.60		
	Yüksek	1	1.33	-		
Verebilme	Düşük	10	2.52	.56	,610	,547
	Orta	49	2.33	.49		
	Yüksek	1	2.28	-		

Davranış Kontrolü	Düşük	10	2.05	.42	,799	,455
	Orta	49	2.18	.42		
	Yüksek	1	1.77	-		
Genel İşlevler	Düşük	10	1.95	.49	1,151	,324
	Orta	49	1.79	.44		
	Yüksek	1	1.33	-		

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Sosyoekonomik düzeylerin ve aile değerlendirme bağımlı değişkeni açısından karşılaştırması yapılmıştır. Levene's test homojenlik varsayımı ihlal edilmemiştir. Tek yönlü ANOVA analizi için Aile Değerlendirme total ve alt ölçekler *problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler* analize dâhil edilmiştir. Sonuçlar hiçbir ölçek için anlamlı fark göstermemiştir. Ebeveynlerin sosyoekonomik düzeyi ile aile değerlendirme analizi, tablo 6'da net bir şekilde ifade edilmektedir.

Tablo 7.

Engel derecelerinin Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması

	Engel Derecesi	N	\bar{x}	SS	F	p
ADÖ Total	Hafif	19	2,00	,28	,955	,421
	Orta	24	1,98	,35		
	Ağır	15	2,01	,28		
Problem Çözme	Hafif	19	1,75	,58	,650	,587
	Orta	24	1,83	,61		
	Ağır	15	1,71	,66		
İletişim	Hafif	19	1,91	,58	,207	,891
	Orta	24	1,84	,53		
	Ağır	15	1,91	,48		
Roller	Hafif	19	2,10	,44	,407	,749
	Orta	24	2,19	,66		
	Ağır	15	2,29	,44		
Duygusal Tepki Verebilme	Hafif	19	1,86	,49	,847	,474
	Orta	24	1,80	,64		
	Ağır	15	1,68	,60		
Gerekten İlgiyi Gösterme	Hafif	19	2,20	,40	3,395*	,024*
	Orta	24	2,29	,45		
	Ağır	15	2,63	,56		
Davranış Kontrolü	Hafif	19	2,21	,48	,144	,933
	Orta	24	2,14	,40		
	Ağır	15	2,13	,39		

	Hafif	19	1,89	,39		
Genel İşlevler	Orta	24	1,77	,47	2,336	,084
	Ağır	15	1,68	,42		

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Bir diğer benzer analizde aynı bağımlı değişken için engel derecesi kıyaslaması yapılarak oluşturulmuştur. Levene's test homojenlik varsayımı ihlal edilmediği için, parametrik bir analiz olan tek yönlü ANOVA kullanılmıştır. Tablo 7'de görüldüğü üzere tek anlamlı fark gereken ilgiyi gösterme bağımlı değişkeni için çıkmıştır.

Tablo 8.

Çocuğun bakımını üstlenme ile Aile Değerlendirme Açısından Karşılaştırması

	Kim İlgilenir	N	\bar{x}	SS	t	p
ADÖ Total	Anne	37	2,09	,35	2,826*	,006*
	Anne-Baba	23	1,87	,17		
Problem Çözme	Anne	37	1,90	,66	1.651	,104
	Anne-Baba	23	1,63	,50		
İletişim	Anne	37	1,92	,57	.544	,589
	Anne-Baba	23	1,84	,43		
Roller	Anne	37	2,33	,58	2.780*	,007*
	Anne-Baba	23	1,96	,35		
Duygusal Tepki	Anne	37	1,91	,64	1.722	,090
	Anne-Baba	23	1,64	,44		
Gereken İlgiyi	Anne	37	2,44	,48	1.361	,179
	Anne-Baba	23	2,25	,53		
Davranış	Anne	37	2,19	,48	.806	,424
	Anne-Baba	23	2,10	,30		
Genel İşlevler	Anne	37	1,91	,45	2.280*	,026*
	Anne-Baba	23	1,65	,41		

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Tablo 8'de çocuğun bakımını üstlenen ebeveynlerin aile değerlendirme ölçeği açısından karşılaştırılması gösterilmiştir. Görüldüğü üzere özel gereksinimli çocuğun bakımını daha çok üstlenen ebeveynlerin "sadece anne" ve "anne-baba" beraber karşılaştırması yapıldığında aralarında anlamlı bir fark çıkmıştır. Özel gereksinimli çocukların bakımını üstlenmekte tek başlarına ilgilenen anneler (\bar{x} =

2.09, SS =.35) diğer gruba kıyasla (\bar{x} = 1.87, SS =.16) daha yüksek skor elde etmiştir. Bu anlamlı fark alt ölçekler olan roller ve genel işlevler içinde geçerlidir.

4.3. Ebeveyn çocuk ilişkisi karşılaştırılması

Tablo 9.

Sosyoekonomik Düzeyin Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması

	Sosyoekonomik	N	\bar{x}	SS	F	p
EÇİ Total	Düşük	10	3,44	,19	,255	,776
	Orta	49	3,53	,38		
	Yüksek	1	3,47	.		
Olumlu EC	Düşük	10	3,86	,48	,224	,800
	Orta	49	3,97	,46		
	Yüksek	1	4,00	.		
Olumsuz EC	Düşük	10	2,60	,90	,086	,918
	Orta	49	2,65	,62		
	Yüksek	1	2,40	.		

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

Bir diğer tek yönlü ANOVA analizi ebeveyn çocuk ilişkisi açısından sosyoekonomik düzeylerin karşılaştırılması için yapılmıştır. Zaten normal dağılıma sahip olan bu değişkenler ayrıca homojenlik varsayımını ihlal etmemiştir. Bu analiz sonunda hiçbir grup arasında anlamlı bir farka rastlanmamıştır.

Tablo 10.

Engel derecelerinin Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması

	Engel Derecesi	N	\bar{x}	SS	F	p
EÇİ Total	Hafif	19	3,41	,31	,999	,400
	Orta	24	3,57	,40		
	Ağır	15	3,56	,32		
Olumlu EC	Hafif	19	3,83	,46	,694	,559
	Orta	24	3,99	,48		
	Ağır	15	4,03	,39		
Olumsuz EC	Hafif	19	2,59	,64	,643	,591
	Orta	24	2,73	,62		
	Ağır	15	2,61	,70		

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

Bu defa aynı bağımlı değişken çocukların engel derecesi açısından analize dahil edilmiştir. Homojenlik varsayımının yine ihlal edilmediği bu analizde gruplar arası anlamlı bir fark bulunamamıştır. Özel gereksinimi olan çocukların engel dereceleri ile ebeveyn-çocuk ilişkisinin detaylı analizi tablo 10'da yer almaktadır.

Tablo 11.

Çocukla İlgilenme türünün Ebeveyn Çocuk İlişkisi Açısından Karşılaştırması

	Kim İlgilenir	N	\bar{x}	SS	t	p
EÇİ Total	Anne	37	3,51	,30	-,033	,973
	Anne-Baba	23	3,51	,43		
Olumlu EC	Anne	37	3,95	,44	,065	,949
	Anne-Baba	23	3,94	,49		
Olumsuz EC	Anne	37	2,63	,68	-,143	,887
	Anne-Baba	23	2,65	,64		

* $p \leq 0,05$ ** $p \leq 0,01$ *** $p \leq 0,001$

Çocuklar ilgilenen anne ve anne-baba değişkenleri için aynı bağımlı değişken açısından karşılaştırması yapılmıştır. İki grup arasında anlamlı bir fark tespit edilmemiştir, yukarıda yer alan tablo 11'de detaylar verilmiştir.

Tablo 12.*Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği, Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği Pearson Korelasyon Tablosu*

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.ADÖTotal	---															
2.Problem Çözme	.500**	---														
3.İletişim	.758**	.426**	---													
4.Roller	.507**	.089	.080	---												
5.DuygusalTepkiVerebil.	.689**	.154	.523**	.239	---											
6.GerekenİgiyiGösterme	.403**	-.140	.119	.341**	.163	---										
7.DavranışKontrolü	.551**	.132	.430*	.024	.313*	.203	---									
8.Genelİşlevler	.794**	.470**	.645**	.137	.581**	.103	.368**	---								
9.ERİKATotal	-.232	-.299	.189	-.251	-.187	.228	-.067	-.140	---							
10.Rol Doyumu	-.231	-.240	-.257*	-.230	-.207	.209	-.115	-.082	.708**	---						
11.Yeterlilik	-.105	-.198	-.071	-.128	-.190	.147	-.052	.036	.811**	.574**	---					
12.Yatırım	-.287*	-.280*	-.237	-.35**	-.030	.034	-.072	-.163	.698**	.411**	.369**	---				
13.Rol Dengeleme	-.134	-.216	-.083	-.116	-.153	.281*	-.003	-.199	.819**	.378**	.525**	.415**	---			
14.EÇİTotal	-.073	.041	-.047	.056	.107	-.154	-.220	-.111	-.098	-.205	-.061	-.132	.021	---		
15.Olumlu EC	-.217	.003	-.144	-.135	-.030	-.191	-.225	-.175	-.036	-.061	-.091	.063	-.023	.784**	---	
16.Olumsuz EC	.184	.062	.123	.276*	.213	.019	-.041	.065	-.107	-.243	.027	-.298*	.064	.515**	-.129	---

*. Korelasyon 0.05 seviyesinde anlamlıdır (2-yönlü).

**. Korelasyon 0.01 seviyesinde anlamlıdır (2-yönlü).

Aile değerlendirme ölçeği ve alt ölçekleri problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme ve genel işlevler, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği ve alt ölçekleri rol doyumunu, yeterlilik, yatırım ve rol dengeleme ve son olarak ebeveyn çocuk ilişkisi ve alt ölçekleri olumlu ve olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi değişkenlerinin yer aldığı tabloda (Tablo 12) Pearson korelasyon analizi yapılmıştır. Aile değerlendirme değişkeninin diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında alt ölçekleri dışında bir tek Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı (ERKA) alt ölçeği olan yatırım ile negatif yönde anlamlı bir korelasyon ($r=-0,287$, $p<0,05$) vardır. ADÖ alt ölçeği olan problem çözme ile de yatırım alt ölçeği arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon mevcuttur ($r=-0,280$, $p<0,05$).

ADÖ'nün bir diğer alt ölçeği olan iletişim ile ERKA alt ölçeği olan rol doyumunu arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon vardır ($r=-0,257$, $p<0,05$). Diğer alt ölçek roller ile ERKA alt ölçeği olan yatırım arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon ($r=-0,351$, $p<0,05$) ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin (EÇİ) alt ölçeği olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi ile pozitif yönde bir korelasyon ($r=0,276$, $p<0,05$) vardır. ADÖ alt ölçeği gereken ilgiyi gösterme ile ERKA alt ölçeği rol dengeleme arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon ($r=-0,281$, $p<0,05$) vardır. ADÖ ölçeğinin geriye kalan alt ölçeklerin diğer değişkenler ile herhangi bir korelasyonu yoktur.

ERKA alt ölçeği olan yatırım ile EÇİ alt ölçeği olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi arasında ise negatif yönde anlamlı bir korelasyon ($r=-0,298$, $p<0,05$) vardır. Aile değerlendirme ölçeği, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği ve ebeveyn çocuk ilişkisi ölçekleri kendi alt ölçekleri ile korelasyonlara sahip olup çalışmada farklı değişkenler arasında başka bir korelasyon gözlemlenmemiştir.

Tablo 13.

Aile Değerlendirme ve Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeklerinin, Ebeveyn Rolüne ilişkin kendilik algısı üzerine Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Std.Hata	β	t	P	F	R²
Sabit	4,447	,813	-	5,471	,000		
ADÖ	-,398	,212	-,240	-1,872	,066	2,045	,067
EÇİ	-,169	,188	-,115	-,899	,373		

Bağımlı değişken = Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Anne katılımcıların aile değerlendirmelerinin ve çocuklarıyla olan ilişkilerinin, Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algılarını ne denli yordadığına bakmak adına, Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Bu değişkenlerin ayrı ayrı etki analizine bakıldığında aralarında korelasyon olmadığı gözlemlenmiştir. Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algılarının bağımlı değişken olduğu bu analizde, aile değerlendirmeleri değişkeni tarafından anlamlı bir şekilde yordanamamaktadır $\beta = -.39$, $F(2, 57) = 2.05$, $p = .139$. Aynı durum ebeveyn ve çocuk ilişkisi değişkeni içinde geçerli olup ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algılarının varyansını önemli bir derecede açıklayamamış ve yordayamamıştır. Tablo 13'de yer alan Regresyon Analizi ifade edilmektedir.

Tablo 14.

Aile Değerlendirme Ölçeği ve Ebeveyn Rolüne ilişkin kendilik algısının, Ebeveyn Çocuk İlişkisi üzerine Doğrusal Regresyon Analizi

	B	Std.Hata	β	t	P	F	R²
Sabit	3,993	,464	-	8,603	,000		
ADÖ	-,114	,153	-,101	-,746	,459	,557	,019
ERİKA	-,083	,092	-,121	-,899	,373		

Bağımlı değişken = Ebeveyn çocuk ilişkisi

* p≤0,05 ** p≤0,01 *** p≤0,001

Bir diğer analiz ise ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısının ve aile değerlendirmenin ebeveyn ocuk ilişkisini yordayıp yordamadığını açığa çıkarmak için yapılmıştır. Yapılan analiz sonucunda üçlü arasında herhangi bir korelasyona rastlanmamıştır. Yukarıdaki tablo 14'de detaylar incelenebilir.

5.BÖLÜM

TARTIŞMA

Bu çalışmada, özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin aile işleyişi, çocuk ilişkisi ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerinin incelenmesi ortaya konmuştur. Ayrı olarak çalışmaya katılım gösteren annelerin, bazı sosyodemografik özelliklerine göre aile işleyişi, çocuk ilişkisi ve ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısı arasındaki ilişki de literatür beraberinde tartışılmıştır.

Araştırma bulgularına bakıldığında, özel gereksinimi olan çocuğa (ÖGÇ) sahip annelerin, ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısı (ERKA) ile ebeveynlerin sosyoekonomik düzeyleri incelendiğinde; yüksek gelirli aileler, orta gelirli aileler ve düşük gelirli aileler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Katılımcı annelerin, sosyoekonomik düzeyleri ile ERKA'nın alt ölçek boyutları olan rol doyumunu, rol dengeleme, yatırım ve yeterlilik analiz edildiğinde de anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur. Annelerin sosyoekonomik durumlarının, ebeveynlik rollerini etkilemediği görülmektedir. Fakat literatür incelendiğinde konuya ilişkin yapılan bir çalışmada, annelerin ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısının, annenin eğitim durumuna, bakımını üstlendiği çocuk sayısına, sosyoekonomik seviyesine, bir işte çalışma hali ve evlenme yaşına göre aralarında anlamlı bir ilişki bulunduğu sonucunu ortaya koymuştur (Ülker, 2016). Yapılan bir başka çalışmada, kadınların sosyoekonomik düzeyi ve eğitim durumu yükseldikçe ebeveynlik rolünden aldığı doyumunda yükseldiği görülmüştür (Yılmaz, Ülker ve Yılmaz, 2018). Çocukların bakımını üstlenen bakıcı anneler ile yapılan bir çalışmada, bakıcı annelerin mezun durumu yükseldikçe, rol dengeleme işlevlerini daha az yürütebildikleri görülmüştür (Tambulut ve Eker, 2019). Özel gereksinim türüne göre zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip aile ve ebeveynlerle ilgili yapılan çalışmalarda literatür incelenmiş olup, bu ebeveyn ve ailelerin maddi

ihtiyaçlarının daha çok olduğu, ekonomik problemlerin anne ve babaların duygusal güçlükler yaşamasına neden olduğu belirtilmektedir (Chen, 2000; Eisenhower ve Blacher 2004; Farmer vd., 2004). Yapılan başka bir araştırmada, annelerin çalışma hayatının olması ve öğrenim seviyesinin yüksek olması, ebeveynlik rolüne olumlu yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır (Şener Konuk, 2011).

Mevcut araştırmada annelerin Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ile çocukların engel derecesi (hafif, orta, ağır ve çok ağır düzey) değerlendirildiğinde, hafif düzeyde engel derecesine sahip çocukların annelerinde “rol doyumunu”, orta, ağır ve çok ağır engel derecesine sahip çocukların annelerin rol doyumunu ortalama puanlarına göre daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Bu sonuca göre, çalışmaya katılan annelerin, ÖGÇ'nin engel derecesine göre rol doyumlarının aynı olmadığı söylenebilir. Rol doyumunu, bireyin anne veya baba olmasından dolayı kendini iyi hissetmesi ve bu durumdan memnun olması olarak ifade edilmektedir (Hyun, 2000; Güler ve Yetim, 2008). Yapılan bir başka çalışmada, ÖGÇ'ye sahip anne ve babaların ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ile psikolojik dayanıklılıkları analiz edilmiştir. Çalışma neticesinde, anne ve babaların, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısının alt ölçek boyutları olan “rol doyumunu” ve “rol dengelemesi” ile psikolojik dayanıklılık arasında anlamlı bir fark bulunduğu tespit edilmiştir. Araştırmanın neticesine göre, bireylerin anne ve babalık rollerini üstlenirken memnuniyet hissetmeleri ve aile rolleri arasında denge sağlamalarının, psikolojik dayanıklılığını pozitif bir şekilde etkilediği belirtilmiştir (Aydın, 2019).

Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı (ERKA) ile ebeveynlerde ÖGÇ'nin bakımını kimin daha çok üstlendiği” sorusunun analizi yapılmıştır. ERKA ölçeği ile yapılan bu analizde iki grup arasında hiçbir alt ölçek için anlamlı bir farkın olmadığı görülmüştür. Özel gereksinimli kişilerin anne ve babalarının ERKA alt ölçek boyutları, “rol dengelemesi, yatırım, rol doyumunu ve yeterlilik” ile ebeveynlik türüne göre farklılık olup olmadığının incelendiği bir çalışmada, aralarında anlamlı bir farkın bulunmadığı tespit edilmiştir (Aydın ve Egin, 2018). Ebeveynlerin kendilik algısı, çocuğa olan yaklaşımını, çocuk yetiştirme tarzını etkileyen bir durum olduğunu, anne ve babaların kişilik özelliklerinin, ebeveynlik rolünü direk veya dolaylı bir şekilde etkilediği görülmüştür (Güler ve Yetim, 2008). Bu çalışmalardan farklı sonuçlar elde edilen benzer bir çalışmada ise, çocuk bakımının başlıca

anneninin yükümlülüğünde olması ve tüm yaşamını ebeveynlik rolüne göre ayarlaması ile ERKA alt ölçeklerine göre babaların aldığı puanlardan daha düşük olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yine aynı çalışmada babaların annelere göre; ebeveynlik rolüne ilişkin yeterliliği, sosyal ve duygusal yatırımları, rol doyumunu ve rol dengeleme boyutlarına yönelik ebeveyn kendilik algılarının yüksek olduğu düşünülmektedir (Boström vd., 2011). Bu çalışmaya benzer sonuçlar elde edilen çalışmalar da vardır (Boström vd., 2010; Ha Hong vd., 2008).

Alanyazın değerlendirildiğinde, ülkemizde çocuğun bakımını üstlenme sorumluluğu, çoğunlukla annelerde olduğu için konuyla ilgili çalışmaların da annelerin deneyimleri neticesinde devam ettiğini göstermektedir. (Ersoy ve Çürük, 2009; Sivrikaya ve Tekinarslan, 2013).

Araştırmada, ÖGÇ'ye sahip annelerin, aile değerlendirmesi ölçeği ile alt ölçek boyutları olan "problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler" ve ebeveynlerin sosyoekonomik düzeyleri incelendiğinde, aralarında herhangi anlamlı bir fark bulunamamıştır. Mevcut araştırmanın bulgusuna kıyasla normal gelişim özellikleri göstermeyen bir çocuğun, aileye katıldıktan sonra aile içindeki ilişkileri, aile işleyişi ve sosyoekonomik açısından ailenin olumsuz bir şekilde etkilendiği sonucuna varılan çalışmalar da bulunmaktadır (Girli vd., 2000; Sarı, 2001; Işıkhana, 2005). Yapılan bir başka çalışmada ise, özel gereksinim türü down sendromlu olan çocuğa sahip annelerin, aile türü ve iş hayatının, Aile Değerlendirme Ölçeği puan ortalamaları üzerinde etkisi olmadığı tespit edilmiştir (Kırbaş ve Özkan, 2013). Annelerin katılımıyla yapılan bir başka çalışmada ise, annelerin mezun durumu ve ailenin maddi durumu yükseldikçe, aile işlevselliğinde yer alan "problem çözme, gereken ilgiyi gösterme, roller, davranış kontrolü, iletişim, duygusal tepki verebilme ve genel işlevlerin" alt boyutlarında yükseldiği görülmüştür (Günsel, 2010).

Bu araştırmada, Aile değerlendirme ölçeği (ADÖ) ve ÖGÇ'nin engel derecesi analiz edildiğinde, ADÖ'nün "gereken ilgiyi gösterme" alt boyutunda anlamlı bir fark bulunmuştur. Aslanoğlu (2004) tarafından yapılan bir çalışmaya göre, tek çocuklu annelerin, üç veya üçten fazla çocuğu bulunan annelere göre aile

işlevlerinde gereken ilgiyi daha fazla gösterdiği sonucuna varılmıştır. Literatüre bakıldığında yapılan bir başka çalışmada, engelli çocuğa sahip ailelerin, aile işleyişleri incelenmiştir. Bu çalışma sonucunda ise, annelerin çocukta bir engel bulunması halinde kendisini suçladığının, annelerin ADÖ'nün tüm alt boyutlarını içeren genel fonksiyonlarında etkilendiği tespit edilmiştir (Özşenol vd., 2003). Erken çocukluk döneminde veya çocuğun gelişim özellikleri sürecinde, engel tanısı alan çocukların ebeveynleri, durumu geç fark etmeleri durumunda ya da çocuğuna gereken ilgiyi gösteremediklerini düşündüklerinde suçluluk hissi yaşayabilirler.

Araştırmada, Aile Değerlendirme Ölçeği (ADÖ) ile ebeveynlerde "ÖGÇ'nin bakımını kimin daha çok üstlendiği" sorusu analizi yapıldığında "yalnızca anne" ve "anne-baba" tarafından üstlenildiği iki grup arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. ÖGÇ'nin bakımını tek başına üstlenen anneler, anne-baba cevabına kıyasla daha yüksek bir puan elde etmiştir. Bu sonuca benzer olarak ADÖ'nün alt boyutlardan "roller" ve "genel işlevler" de anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür. Aslanoğlu (2004), tarafından yapılan bir çalışmada engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevleri değerlendirildiğinde, babaların annelere kıyasla aile işlevlerini daha sağlıklı belirlediği ve değerlendirdiği sonucuna ulaşılmıştır. Bir başka çalışmada ise, engelli çocuğu bulunan ebeveynlerin aile işlevselliği seviyelerinde anlamlı bir ilişki olmadığı bulunmuştur. Yine aynı çalışmada, ailenin genel işlevselliğinin cinsiyete göre farklılık göstermediği tespit edilmiştir (Deniz ve Göller, 2017). Hafif düzeyde zihinsel yetersizliği olan çocuğa sahip anneler ile normal gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip annelerin katılımıyla yapılan bir çalışmada, engeli bulunan çocuğa sahip annelerin algıladığı aile işleyişinin daha az olduğu görülmüştür (Özyurt, 2011). Bir başka yapılan çalışmada, ÖGÇ'nin tek başına hareket etmekte zorlandığı ve annelerine daha bağımlı oldukları, annelerin aile yaşamında daha çok sorumluluk edinmesine ve sağlıklı gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip annelere göre daha fazla güçlük yaşamalarına sebep olduğu belirtilmiştir (Uğuz vd., 2004).

Ülkemizde, özel gereksinim türüne göre (zihinsel engelli, down sendromlu, bedensel engelli, işitme engelli) yapılan çalışmaların neticeleri değerlendirildiğinde, özel gereksinimi olan çocuğun aile işleyişini etkilediğiyle ilgili sonuçların farklılık gösterdiği görülmüştür. Özel gereksinimi olan çocuğun, aileye katıldıktan sonra aile içi işleyişinin olumsuz yönde etkilendiği sonucuna varılan

çalışmalar da vardır (Bircan, 2004). Bu sonuçtan farklı olarak, özel gereksinimi olan çocukların, aile işleyişine etki etmediği ve normal gelişim özellikleri gösteren çocukların aile işleyişine kıyasla herhangi bir fark olmadığı görülmüştür (Akıncı, 2007; Deniz ve Göller, 2017).

Araştırmada ÖGÇ'ye sahip annelerin çocuk ilişkisi ile sosyoekonomik düzeyleri incelendiğinde, aralarında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynler ile yapılan bir çalışmada, maddi gelir düzeyi yüksek olan ebeveynlerin, engelli çocuklarıyla iletişiminin daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır (Hatunoğlu, 2020). Yapılan bir araştırmada, yüksek gelirli ailelerin aile yapıları ve ebeveyn-çocuk ilişkisinin, düşük gelirli ailelere göre daha iyi olduğu sonucuna varılmıştır (Muluk, 2004). Alanyazın incelendiğinde, ÖGÇ'nin ebeveyn ilişkisine dair yapılan araştırmaların kısıtlı olmasıyla beraber, çalışmalarda çoğunlukla kardeş ilişkileri, ebeveynlerin veya özel gereksinimi olan çocukların yaşadığı güçlükler ele alınmıştır. Engelli çocuğun aileye katılımıyla yaşanabilecek iletişim problemleri, çocuğun özel eğitime ihtiyaç duyması ve gerekli görülen tedavisi nedeniyle maddi durum açısından ebeveynlerin sorunlar yaşaması muhtemeldir. Ebeveyn ve çocuk ilişkisi üzerine yapılmış bir başka çalışmada, kamuda çalışan ebeveynlerin, çocuk ile ilişki düzeylerinin, işçi olarak çalışan ebeveynlere göre daha iyi olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Meriç, 2017).

Araştırmada ÖGÇ'ye sahip ebeveynlerin çocuk ilişkisi ile çocukların engel dereceleri analiz edildiğinde, aralarında anlamlı bir fark bulunmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Fakat literatür incelendiğinde, normal gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip anneler ile ÖGÇ'ye sahip annelerin çocuğa karşı tutumu ve iletişiminin farklı olduğu görülmüştür. Annelerin, engelli çocuk ile ilişkisinde yetersiz etkileşime sahip olduğu ve çocuğa karşı olumlu tepkilerin en az düzeyde olduğuna ulaşılmıştır (Ünal ve Baran, 2012). Bununla ilgili yapılan bir çalışmada, engeli olan çocuğa sahip annelerin, çocuğa karşı yaklaşımında yüksek sesle konuşma, kızma, azarlama eylemlerin veya hakaret içeren ifadelerin olduğu sonucu bulunmuştur (Ayran ve Baran, 2016). Çocukların birden fazla engel türüne sahip olması durumunda, öz bakımı ve günlük yaşam becerilerini karşılayamadıkları için, ebeveynin bakım sağlamasına ihtiyaç duyduğu görülmektedir. ÖGÇ'nin bakım sorumluluğunun tek ebeveyn tarafından

gerçekleştirilmesi, ebeveyn-çocuk ilişkisini olumsuz olarak etkilediği düşünülmektedir (Aksoy, 2020).

Araştırmada, Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği ile ebeveynlerde “ÖGÇ'nin bakımını kimin daha çok üstlendiği” sorusunun cevabı olarak “yalnızca anne” ve “anne-baba” tarafından üstlenildiği analizi yapılmış ve iki grup arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Literatür incelendiğinde yapılan bir araştırmada, günlük yaşam becerileri ve bakım gereksinimlerini yerine getiremeyen çocukların, anneleri ile anlaşmazlık yaşadıkları ve bundan dolayı ebeveyn ile çocuk arasındaki olumlu ilişkilerinin oldukça az olduğu görülmüştür (Alpgan, 2018). 2017 yılında Meriç tarafından yapılan bir çalışmada, ebeveynlerin çocukla iletişimi incelendiğinde, annelerin çocuk ile iletişimde babalara kıyasla daha iyi olduğu görülmüştür. Ebeveyn ve çocuk ilişkisi ile ilgili yapılan benzer bir çalışma da ise, annelerin çocuk ile iletişim seviyesinin babalardan daha yüksek bulunduğu sonucuna varılmıştır (Çağlar, 2019). Fakat, ÖGÇ'nin bakımını üstlenen ebeveynin ilgi odağının çocuk olması, kendisine yeteri kadar vakit ayıramaması, sosyal yaşam alanlarında aktiflik gösterememesi ebeveynin günlük hayatına olumsuz olarak yansiyabilmektedir. Ebeveyn bu problemler karşısında, algıladığı yaşam standardı ile bakım verdiği çocuğunu da olumsuz olarak etkilemektedir (Karahan ve İslam, 2013). ÖGÇ'nin bakımı ve eğitim süreci ile yakından ilgili olan annelerin, babalara kıyasla daha çok sorumluluk yüklenildiği belirtilmiştir (Aslanoğlu, 2004). Hatunoğlu (2020), tarafından yapılan çalışmada, anne ve babaların çocuk ile iletişim seviyelerinin araştırma değişkenlerine göre farklılık gösterdiği belirtilmiştir.

Çalışmada yer alan ölçekler ve alt ölçeklerin puan ortalamaları ile ilgili korelasyon incelendiğinde aile değerlendirme ölçeği değişkeninin diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında alt ölçekleri dışında yalnızca ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeğinin alt boyutlarından olan yatırım ile negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir. Anne ve babaların, kendi ebeveynlik rolünde çocukların bakımı için gösterdiği yatırım yani fedakarlıkların, aile işleyişlerine de etkisinin olduğu düşünülmektedir. Yapılan bir çalışmada, kadınların sosyoekonomik durumuna göre ebeveynlik “yatırım” alt boyutunda da farklılık olduğu bulunmuştur. Maddi gelir durumu yüksek olan kadınların, ebeveynlik rolüne yatırım boyutu da yüksek

olduğu ve düşük maddi gelir seviyesine sahip kadınların, ebeveynlik rolüne yatırımının düşük seviyede olduğu görülmüştür (Ülker, 2016).

Mevcut çalışmada aile değerlendirme ölçeğinin alt boyutlarından, problem çözme ile yatırımın arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu bulunmuştur. Problem çözme alt ölçeği, özel gereksinimi olan çocuğun aileye katılımıyla oluşabilecek maddi veya manevi problemler karşısında ailenin gösterdiği başa çıkma yöntemlerini kullanabilmesi durumudur. Yapılan bir çalışmada, engelli bir çocuğa sahip olan bir babanın, sağlıklı gelişim özellikleri göstermeyen çocuğu için kendisini suçlu hissetmesinin, aile değerlendirme ölçeğinde problem çözme işleyişini etkilediği görülmüştür. Aynı çalışmada, aile içi rollerde babaların tarafından karşılanması gereken sorumluluklar konusunda oldukça iyi bir performans gösterdikleri ve babaların sağlıklı aile işleyiş algısına sahip olduğu bulunmuştur (Özşenol vd., 2003).

Çalışmada aile değerlendirme ölçeğinin alt ölçeği olan iletişim ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeğinin alt ölçeği olan rol doyumunu arasında negatif yönde anlamlı korelasyon bulunmuştur. Anneler ve çocuklar arasındaki iletişimin, ebeveynliğe ilişkin rol doyumuna etkisi olduğu düşünülmektedir. Literatüre bakıldığında, iş hayatında aktif olan anneler ile çalışmayan annelerin kıyaslandığı, bunun sonucunda ise ebeveynlik rolüne dayalı yeterlik algılarında, ebeveynlikten almış oldukları doyum ile ebeveynliğe yönelik takınmış oldukları genel tavırlar arasında büyük bir farkın olmadığı ortaya konulmuştur. (Seçer, Çeliköz ve Yaşa, 2008).

Yapılan bir çalışmada, kadınların iş hayatında aktif olmaları ve sosyal alanlarda rollerinin olması, ebeveynlik rolünden daha fazla doyum alındığı görülmüştür (Yılmaz vd., 2018).

Çalışmada annelerin aile değerlendirmesinde roller alt boyutu ile ebeveynliğe ilişkin kendilik algılarının yatırım alt boyutu arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu görülmüştür. Fakat yapılan başka çalışmalarda, ÖGÇ'ye sahip ebeveynlerin çocuklarına sunduğu yatırımın daha fazla olduğu belirtilmektedir (Ma, Lai ve Pun, 2002; Migerode vd.,2011). Roller boyutu, ebeveynlerin aile içinde belli olan görev ve sorumluluklarını karşılayıp karşılayamadığı ile ilgilidir.

Anne ve babalar sahip olduğu ebeveynlik rolü ve sorumlulukları gereği çocukları için yatırım yapmaktadır. (Ülker, 2016).

Ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeğinin alt ölçeklerinden olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi ile aile değerlendirme ölçeğinde yer alan roller alt ölçeği arasında pozitif yönde bir korelasyon vardır. Yapılan bir çalışmada, engelli çocuğa sahip annelerin roller alt boyutundaki işleyişlerinin, sağlıklı gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip annelere göre daha düşük olduğu bulunmuştur (Özyurt, 2011). Literatür incelendiğinde, özel gereksinimli ve engelli çocuklarla ilgili yapılan çalışmaların daha çok anneler ile yapıldığı görülmektedir (Şengül ve Baykan, 2013; Uğuz vd., 2004; Ersoy ve Çürük; 2009; Kırbaş ve Özkan, 2013). Bu çalışmalara bakıldığında annelerin, aile içi rollerinde daha çok ön planda olduğu ve çocuk bakımı sorumluluğunda birincil kişinin anneler olduğu belirtilmektedir. Mevcut araştırma sonucuna göre, özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin aile işleyişinde edindiği rollerin, çocuğu ile ilişkisini etkilediği düşünülmektedir.

Aile değerlendirme ölçeğinin alt ölçeği gereken ilgiyi gösterme ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı alt ölçeği rol dengeleme arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Yapılan bir çalışmada, annelerin sahip olduğu çocuk sayısı ile ebeveynlik rolüne ilişkin yeterliliği ve rol dengelemelerinin arasında anlamlı bir ilişki olmadığı tespit edilmiştir (Yılmaz vd., 2018). Özyurt (2011) çalışmasında, engelli çocuğa sahip anneler ve sağlıklı gelişim özellikleri gösteren çocuğa sahip annelerin, gereken ilgiyi gösterme alt ölçeğindeki işlevlerinin az olduğu sonucuna ulaşmıştır.

Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği'nin alt ölçeği olan yatırım ile Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin alt ölçeği olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi arasında ise negatif yönde anlamlı bir korelasyon vardır. Anne ve babaların, çocuklarına yaptığı maddi ve manevi yatırımlar, ebeveynlik rolüyle ilişkilidir. Yatırım boyutunun yüksek olduğu ebeveynlerin, çocuğun gereksinimi doğrultusunda hareket etmeleri, çocuğa karşı tutum ve davranışlarında olumlu olmaları ve ebeveynlik rolünü benimsemiş oldukları görülmektedir (Güler ve Yetim, 2008). Yapılan bir çalışmada ise, ÖGÇ'ye sahip annelerin çocukları ile

çatışma halinde oldukları ve bu durumun ilişkilerine de olumsuz olarak yansıdığı sonucuna ulaşılmıştır (Aksoy, 2020).

Aile Değerlendirme Ölçeği, Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı Ölçeği ve Ebeveyn Çocuk ilişkisi ölçekleri kendi alt ölçekleri ile korelasyonlara sahip olup, çalışmada farklı değişkenler arasında başka bir korelasyon gözlemlenmemiştir. Buna göre özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin, aile değerlendirme ölçeği, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği ve ebeveyn çocuk ilişkisi ölçeğinde yer alan alt ölçekler arasında ilişki olduğu görülmektedir.

Aydın ve Egin (2018) çalışmasında, ÖGÇ'ye sahip ebeveynlerin ERKA'nın yeterlilik, rol dengelemesi, yatırım ve rol doyumunu olan alt boyutlarının ebeveynlik türüne göre farklılık bulunmadığı sonucuna ulaşmışlardır. Diğer bir yandan, annelerin kendi ebeveynlik durumunu algılaması sonucu çocuk bakımı konusunda daha duyarlı hale geldiği ve paralel olarak bu durumun, çocuğu ile arasındaki ilişkisine olumlu şekilde etkilerin olacağı düşünülmektedir. Ebeveyn doyumunu, ebeveyn olma durumundan alınan doyum ile anne ve babaların, çocukla arasındaki ilişkinin bir bütünü olarak ele alınmaktadır. (Güler ve Yetim, 2008). Fakat mevcut çalışma sonucuna göre, özel gereksinimi olan çocuğa sahip ebeveynlerin, aile işleyişinin ve ebeveyn çocuk ilişkisinin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeyi üzerine analiz yapılmış olup, değişkenlerin yordamadığı gözlenmiştir.

6. BÖLÜM

SONUÇ VE ÖNERİLER

6.1. Sonuç

Çalışmada, katılımcıların, Ebeveyn Çocuk İlişkisi, Aile Değerlendirmesi ve Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algısı düzeyleri ile sosyodemografik bilgi formunda yer alan sosyoekonomik, çocukların engel derecesi ve çocukların bakımı konusunda hangi ebeveynin daha çok üstlendiği “anne” veya “anne-baba” sorusu gibi değişkenlerin arasındaki ilişkiler ve yordayıcı etkileri analiz edilmiştir. Bu bölümde araştırmadan elde edilen bulgulara dayalı olarak ulaşılan sonuçlara ve araştırmanın önerilerine yer verilmiştir.

Çalışmada, özel gereksinim gerektiren çocukların ebeveyn ilişkisi, aile işleyişi, ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerinin incelenmesi amaçlanmıştır. 2020-2021 Eğitim-Öğretim yılında Niğde ilinde özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde öğrenim gören otizm öğrencisi, down sendromlu, zihinsel engeli olan öğrenci, bedensel/ortopedik engeli olan öğrenci, dil ve konuşma güçlüğü yaşayan ve işitme engeli olan öğrencilerin annelerinden oluşan toplamda 60 anne ile katılım sağlanmıştır.

Mevcut araştırmada, özel gereksinimi olan çocuğa sahip annelerin, ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı değişkeni ile sosyo-ekonomik düzeyleri incelendiğinde, yüksek gelirli aileler, orta gelirli aileler ve düşük gelirli aileler arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Annelerin, “rol doyumu, rol dengeleme, yatırım ve yeterlilik” ile sosyo-ekonomik düzeyleri analiz edildiğinde de anlamlı bir fark olmadığı bulunmuştur.

Özel gereksinimli çocukların engel derecesi (hafif düzeyde/orta düzeyde/ağır düzeyde ve çok ağır düzeyde) ile annelerin ebeveynlik rolünden aldığı doyum arasında anlamlı bir fark bulunmuştur. Fakat çocukların engel derecesi ile annelerin “rol dengelemesi, yatırım ve yeterlilikleri” arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır. Hafif düzeyde engel derecesine sahip çocukların annelerinde “rol doyumunu”, orta, ağır ve çok ağır engel derecesine sahip çocukların annelerin rol doyumunu ortalama puanlarına göre daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Annelerin, ebeveynlik rolleri ile ebeveynlerde özel gereksinimi olan çocuğun bakımını kimin daha çok ilgilendiği “yalnızca anne” ve “anne-baba” sorusu analiz yapılmıştır. Katılımcı annelerin verdiği yanıt ise; anne (n=37), anne-baba (n=23) şeklindedir. Ebeveynlik rolleri ile yapılan bu analizde iki grup arasında ebeveyn “rol dengeleme, yatırım, yeterlilik ve rol doyumunu” alt boyutları için anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Annelerin, aile değerlendirmesinde “problem çözme, iletişim, roller, duygusal tepki verebilme, gereken ilgiyi gösterme, davranış kontrolü ve genel işlevler” ile sosyo-ekonomik düzeyleri incelendiğinde, aralarında herhangi anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Özel gereksinimi çocuğun engel derecesi ile annelerin aile değerlendirmesinde “gereken ilgiyi gösterme” arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Annelerin, sosyo-demografik formunda yer alan bakımının “yalnızca anne” ve “anne-baba” tarafından yapıldığı bilgisi ile aile değerlendirmeleri arasında anlamlı bir fark bulunmuştur.

Özel gereksinimi olan çocukların bakımını tek başına üstlenen annelerin, anne-baba cevabına kıyasla daha yüksek bir puan aldığı görülmüştür. Aile değerlendirmesinde “roller” ve “genel işlevler” de anlamlı bir farklılık olduğu görülmüştür.

Ebeveynlerin çocuk ilişkisi ile sosyo-ekonomik düzeyleri arasında anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Sosyo-demografik formunda yer alan çocuğun bakımının “yalnızca anne” ve “anne-baba” tarafından yapıldığı bilgisi ile ebeveyn çocuk ilişkisi arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Ebeveyn ile çocuk ilişkisi ve çocukların engel dereceleri değişkenleri arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır.

Aile değerlendirme değişkeninin diğer değişkenlerle ilişkisine bakıldığında alt ölçekleri dışında yalnızca Ebeveyn rollerinde “yatırım” ile negatif yönde anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

Aile değerlendirme değişkeninin alt boyutlarından, problem çözme ile yatırımın arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Aile değerlendirme değişkeninin bir diğer alt ölçeği olan iletişim ile ebeveyn rolleri değişkeninde rol doyumunu arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon vardır.

Diğer alt ölçek roller ile ebeveynlik rolüne ilişkin kendilik algısı değişkeninin alt ölçeği olan yatırım arasında negatif yönde anlamlı bir korelasyon ve ebeveyn çocuk ilişkisi değişkeninin alt ölçeği olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi ile pozitif yönde bir korelasyon vardır.

Aile değerlendirme değişkeninde gereken ilgiyi gösterme ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı değişkeninin alt ölçeği olan rol dengeleme arasında pozitif ve anlamlı bir korelasyon vardır. Aile değerlendirme değişkeni geriye kalan alt ölçeklerin diğer değişkenler ile herhangi bir korelasyonu yoktur.

Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı değişkeninin alt değişkeni olan yatırım ile ebeveyn çocuk ilişkisi değişkeninin alt değişkeni olan olumsuz ebeveyn çocuk ilişkisi arasında ise negatif yönde anlamlı bir korelasyon vardır.

Aile değerlendirme, Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ve ebeveyn çocuk ilişkisi değişkenleri, kendi alt ölçekleri ile korelasyonlara sahip olup çalışmada farklı değişkenler arasında başka bir korelasyon gözlemlenmemiştir.

Annelerin, aile işleyişi ve ebeveyn çocuk ilişkisinin ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısını anlamlı düzeyde yordamadığı gözlenmiştir.

6.2. Öneriler

Bu çalışma Niğde ili Merkezde bulunan Özel Eğitim ve Rehabilitasyon Merkezi'nde eğitim gören 60 özel gereksinimi olan çocuğun annelerinin katılımıyla sınırlı kalmış olup, mevcut çalışma konusuna benzer olarak daha geniş bir örneklem üzerinde yapılması önerilebilir.

Mevcut çalışmanın sonuçlarına bakıldığında, özel gereksinimli çocukların engel dereceleri ile annelerin ebeveynliğe ilişkin rol doyumunda farklılık olduğu görülmüştür. Bu çalışmanın konusuna benzer bir başka araştırma konusu olarak, özel gereksinimli çocukların sahip olduğu hafif, orta, ağır ve çok ağır düzeyde engel derecelerin, annelerin ebeveynlik rolünden aldığı doyum arasındaki etkiler araştırılabilir.

Mevcut çalışmadan elde edilen bulgular neticesine göre, özel gereksinimli çocuğa sahip annelerin, ebeveynlik rolünden alınan doyum düzeyinin artırılması adına annelere grup veya bireysel psikolojik danışma desteği verilebilir. Klinik Psikolog tarafından annelere verilen bu destek sayesinde, çocukların sahip olduğu özel gereksinimi ve engel dereceleriyle ilgili daha fazla bilgi edinmelerine neden olmaktadır.

Bu çalışma sonucuna göre, özel gereksinimi olan çocuğun bakımının çoğunlukla annenin sorumluluğu altında olduğu görülmektedir. Annelerin çocukları ile beraber kaliteli vakit geçirmeleri için çocukların özel gereksinim türlerine göre annelere de eğitimler verilebilir. Annenin çocuk bakımı konusunda motivasyonunun artırılması hem aile işleyişine hem de ebeveyn çocuk ilişkisine olumlu yönde etki edebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı, G. (2007). *Engelli çocuğa sahip olan ve olmayan babaların aile işlevlerini algılamaları ile sosyal uyum düzeylerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.
- Aksoy, B. (2020). *Özel Gereksinimi Olan ve Olmayan Çocukların Ebeveynlerinin Çocuk İlişkileri, Evlilik Uyumları ve Bağlanma Stilleri*. Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Trabzon.
- Alacahan, O. (2010). Aile Birliğini Oluşturan Faktörler Ve İşlevleri. *CÜ İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 11(1), 289-298.
- Alpgan, Ö. (2018). *Gelişimsel Yetersizliği Olan Çocukların Ebeveynlerinin Aile Yaşam Kalitesi Düzeyinin Çocuk Anne-Baba İlişkisi Üzerine Etkisinin İncelenmesi*. (Yüksek lisans tezi). Okan Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü, Çocuk Gelişimi ve Eğitimi Anabilim Dalı. İstanbul.
- American Psychiatric Association. (2013). *Diagnostic and statistical manual of mental disorders (DSM-5)*. American Psychiatric Pub.
- Arseven, A. (2016). Öz Yeterlilik: Bir Kavram Analizi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19).
- Artan, İ., & Bayhan, P. (2004). *Çocuk Gelişimi Ve Eğitimi*. Morpa Yayınları.
- Aslanoğlu, M. (2004). *Otistik, Zihinsel, İşitme, Görme ve Bedensel Engelli Çocuğu Bulunan Ebeveynlerin Aile İçi İlişkilerinin İncelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir.
- Ataman, A. (2003). *Özel Eğitime Giriş*. Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.
- Avşaroğlu, S., & Akçeşme, F. (2018). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Anne Babaların İyimserlik Ve Stresle Başa Çıkma Tutumları. *Gelecek Vizyonlar Dergisi*, 20-29.
- Aydın, A. (2019). Özel gereksinimli çocuk ebeveynlerinin yaşamda anlam ve kendilik algılarının psikolojik dayanıklılıklarına etkisi. *Trakya Eğitim Dergisi*, 9(3), 487-505.
- Aydın, A., & Arslantürk Egin, C. (2018). Zihin engelli, serebral palsili ve otizmlili çocuk ebeveynlerinin psikolojik dayanıklılıkları ile ebeveynlik algılarının karşılaştırılması. *OMÜ Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37(1), 171-188.

- Aydın, A., & Saraç, T. (2014). Otistik bireylerin özellikleri ile ebeveynlerinin geniş otizm fenotipi ve aleksitimik özelliklerinin incelenmesi. *The Journal of Academic Social Science Studies (JASSS). International Journal of Social Science*, 24, 183-209.
- Ayran, G., & Baran, M. (2016). Sağlıklı ve engelli çocuk sahibi annelerin çocuk yetiştirme tutumları ve disiplin yöntemleri. *Balıkesir Sağlık Bilimleri Dergisi*, 5(1), 1-6.
- Aytaç, A. B., Çen, S., & Yücelol, G. P. (2018). Ebeveyn-çocuk ilişkisi ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 25(3), 209-221.
- Baykoç- Dönmez, N. (2010). Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim. N. Baykoç (Eds.), *Özel Eğitim İçinde* (ss. 13-26). Gündüz Eğitim Ve Yayıncılık.
- Baykoç, N. (2012). *Özel gereksinimli çocuklar ve özel eğitim*. Eğiten Kitap.
- Beck, A., Daley, D., Hastings, R. P., & Stevenson, J. (2004). Mothers' expressed emotion towards children with and without intellectual disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*, 48(7), 628-638.
- Bedel, F. (2017). *Anne eğitimi programının özel gereksinimli çocukların annelerinin çocuk yetiştirme tutumlarına ve çocuklarıyla ilişkisine etkisinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Bircan, G. (2004). *Otistik çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin incelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Birkan, B. (2009). Otizmi olan çocuklar ve eğitimi. G. Akçamete (Eds.) *Genel eğitim okullarında özel gereksinimi olan öğrenciler ve özel eğitim* (ss. 503-526). Kök Yayıncılık.
- Bolat, E. (2018). Süreğen Hastalığı Olan Çocuklar Ve Hastane Okulları. *Milli Eğitim Dergisi*, 47(218), 163-186.
- Bornstein, R. (2006). The complex relationship between dependency and domestic. *American Psychologist*, 595-606.
- Boström, P., Broberg, M., & Bodin, L. (2011). Child's positive and negative impacts on parents—A person-oriented approach to understanding temperament in preschool children with intellectual disabilities. *Research in developmental disabilities*. 32(5), 1860-1871.

- Bowlby, J. (2005). A secure base: Clinical applications of attachment theory. (vol. 393). Taylor & Francis.
- Boztepe, H. (2009). Pediatri hemşireliğinde aile merkezli bakım. *Türkiye Klinikleri Hemşirelik Bilimleri Dergisi*, 1(2), 88-93.
- Bulut, I. (1990). *Aile Değerlendirme Ölçeği El Kitabı*. Özgüneliş Matbaası.
- Büyüköztürk, Ş., Çakmak, E., Akgün, Ö., Karadeniz, Ş., & Demirel, F. (2013). *Bilimsel Araştırma Yöntemleri* (14. basım). Pegem Akademi.
- Cangür, Ş., Civan, G., Çoban, S., Koç, M., Karakoç, H., Budak, S. & Ankaralı, H. (2013). Düzce ilinde bedensel ve/veya zihinsel engelli bireylere sahip ailelerin toplumsal yaşama katılımlarının karşılaştırmalı olarak değerlendirilmesi. *Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(3), 1-9.
- Cavkaytar, A., Aksoy, V., & Ardıç, A. (2014). Ebeveyn öz yeterlik ölçeği geçerlik ve güvenirlik çalışmasının güncellenmesi. *Anadolu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 4(1), 69.
- Cavkaytar, A., Melekoğlu, M., & Yıldız, G. (2014). Geçmişten günümüze özel gereksinimli olma ve zihin yetersizliği: Dünyada ve Türkiye’de kavramların evrimi. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*(Eğitim Özel Sayısı), 111-122.
- Chang, M. Y., & McConkey, R. (2008). The perceptions and experiences of Taiwanese parent who have children with an intellectual disability. *International Journal of Disability. Development and Education*, 55(1), 27-41.
- Chen, S. (2000). Primary Caregivers' Current and Future Expectations of Long-term Planning for Their Children with Mental Retardation in Taiwan (Doctoral dissertation). Pennsylvania State University.
- Coşkun, Y., & Akkaş, G. (2009). Engelli Çocuğu Olan Annelerin Sürekli Kaygı Düzeyleri İle Sosyal Destek Algıları Arasındaki İlişki. *Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10(1).
- Crane , E., & Morris, J. (2006). Changes in maternal age in England and Wales- implications for Down syndrome. *Down syndrome research and practice*, 10(1), 41-43.
- Çağdaş, A. (2002). *Anne Baba İletişimi*. Nobel Yayın Dağıtım.

- Çağlar, G. (2019). *Anne baba iletişim becerilerinin 60-66 ay grubu çocukların iletişim becerilerine etkisinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi), Okan Üniversitesi, İstanbul.
- Çağlar, S. (2012). Engellilerin erişebilirlik hakkı ve Türkiye’de erişebilirlikleri. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 61(2), 541-598.
- Çengelci, B. (2009). Otizm ve Down Sendrom’lu Çocuğa Sahip Annelerin Kaygı Umutsuzluk ve Tükenmişlik Duygularının Karşılaştırılması. *Ege Eğitim Dergisi*, 10(2), 1-23.
- Çetin, M. (2017). Özel gereksinimli bireylerin tercihlerinin değerlendirilmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 18(2), 309.
- Dağ, B., & Bilal, E. (2005). Eğitilebilir zihinsel engelli olan ve olmayan çocukların annelerinde stresi stresle başa çıkma ve kontrol odağının karşılaştırılması. *Çocuk Ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi*, 12(2), 56-68.
- Demircioğlu, H., Şahin, F. T., & Günindi, Y. (2011). Anne Babaların Görüşlerine Göre Aile İşlevleri. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 13(1), 92-106.
- Deniz, İ., & Göller, Y. (2017). Engelli çocuğa sahip ebeveynlerin aile işlevselliği ve evlilik doyumları arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Eğitim Kuram Ve Uygulama Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 53-69.
- Dilsiz, H. (2019). *Serebral palsili çocukların ebeveynlerine uygulanan aile eğitimi programının aile işlevleri, yılmazlık ve umutsuzluk üzerine etkisinin incelenmesi* (Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, M. (2001). *İşitme engelli çocuğa sahip ebeveynlerin çeşitli psikolojik değişkenler açısından değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Doğan, M. (2015). Yetersizliği olan çocuklar, aile ve aile eğitimi: kavramsal ve uygulamaya dönük gelişmeler. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*.
- Dolanay, D. (2016). *Annelerin özel gereksinimli çocuklarını kabul etmeleri ile kardeşlerin özel gereksinimli çocukları kabulü arasındaki ilişki* (Yüksek lisans tezi). Yakın Doğu Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, KKTC.
- Eisenhower, A., & Blacher, J. (2004). Employment, marital status, and well-being among mothers of young adults with severe intellectual disability. 48, 4-5.

- Ersoy, Ö., & Çürük, N. (2009). Özel gereksinimli çocuğa sahip annelerde sosyal desteğin önemi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 17(17), 104-110.
- Farmer, J., Marien, W., Clark, M., Sherman, A., & Selva, T. (2004). Primary care supports for children with chronic health conditions: Identifying and predicting unmet family needs. *Journal of pediatric psychology*, 29(5), 355-367.
- Fırat, S. (2000). *Otistik ve Zihinsel Özürlü Çocukların Annelerinde Kaygı, Depresyon, Aleksitimi ve Genel Psikolojik Değerlendirme*. (Yüksek Lisans Tezi). Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Fonagy, P. (2018). Attachment theory and psychoanalysis. *Routledge*.
- Gander, M., & Gardiner, H. (2001). Çocuk ve Ergen Gelişimi. Bekir Onur (Eds.) İmge kitapevi.
- Gazete, T. R. (2005). 5378 Sayılı Özürlüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun. *Kanun Tarih ve Sayısı*, 1.
- Girli, A., Yurdakul, A., Sarısoy, M., & Özkes, M. (2000). Zihinsel engelli ve otistik çocukların annebalarına yönelik grup danışmanlığının depresyon, benlik saygısı ve tutumları üzerine etkisi. *Saray Rehabilitasyon*, 6, 2-9.
- Gordon, T. (2009). *Etkili anne – baba eğitimi*. Profil Yayıncılık.
- Gökler, I. (2008). *Sistem Yaklaşımı ve Sosyal- Ekolojik Yaklaşım Çerçevesinde Oluşturulan Kavramsal Model Temelinde Kronik Hastalığı Olan Çocuklar ve Ailelerinde Psikolojik Uyumun Yordanması*. (Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Psikoloji. *Uygulamalı/Klinik Psikoloji Anabilimdalı*. Ankara.
- Güler, M., & Yetim, Ü. (2008). Ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *Türk Psikoloji Yazıları*, 11(22), 34-43.
- Güngör-Baran, A. (2004). Türkiye'de Aile İçi İletişim ve İlişkiler Üzerine Bir Model Denemesi. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları*(1), 31-42.
- Günsel, A. G. (2010). *Zihinsel engelli tanısı almış çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin bazı değişkenler Açısından incelenmesi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi, İzmir.
- Gürbüz, S., & Şahin, F. (2014). Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Seçkin Yayıncılık.

- Hastings, R. P., & Brown, T. (2002). Behavior problems of children with autism, parental self-efficacy and mental health. *American journal on mental retardation*, 107(3), 222-232.
- Hatunoğlu, M. (2020). *Zihinsel engelli çocuğa sahip ebeveynlerin iletişim düzeyinin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi*. (Doktora Tezi) ağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Hetherington, E. M., & Clingempeel, W. G. (1992). Coping with marital transitions: A family systems perspective. *Monographs of the Society for Research in Child Development*.
- Hoogsteen, L., & Woodgate, R. L. (2013). Centering autism within the family: A qualitative approach to autism and the family. *Journal of pediatric nursing*, 28(2), 135-140.
- Hyun, O. K. (2000). Parental role satisfaction among Korean mothers. *I. International Journal of Human Ecology*, 1(1), 1-14.
- Işıkhan, V. (2005). Zihinsel engelli çocuğa sahip annelerin psiko-sosyal ve sosyoekonomik sorunları. *Toplum Ve Sosyal Hizmet*, 16(2), 35-52.
- Jones, T. L., & Prinz, R. J. (2005). Potential roles of parental self-efficacy in parent and child adjustment: A review. *Clinical psychology review*, 25(3), 341-363.
- Karahan, A. Y., & İslam, S. (2013). Fiziksel Engelli ocuk ve Yaşlı Hastalara Bakım Verme Yükü zerine Bir Karşılaştırma alışması. *Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 3(5), 1-7.
- Kaya, U. (2015). Zihinsel Yetersizlikten Etkilenmiş ocukların Tanılanmasında Tanı ltlerinin Tarihsel Gelişim ve Değişimi. (1907 Yılı Tanı ltleri ile 2013 Yılı DSM-5 Tanı ltlerinin Karşılaştırılması). Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi.
- Kaymaz, M. K. (2015). Eğitim Yapılarında Bedensel Engellilere Yönelik. *Selçuk-Teknik Dergisi*, 14(2), 238-250.
- Kaytez, N., Durualp, E., & Kadan, G. (2015). Engelli çocuğu olan ailelerin gereksinimlerinin ve stres düzeylerinin incelenmesi. *Eğitim ve ğretim Araştırmaların Dergisi*, 4(1), 197-214.
- Keskin, G., Bilge, A., Engin, E., & Dülgerler, ř. (2010). Zihinsel Engelli ocuğu Olan Anne Babaların Kaygı, Anne-baba Tutumları ve Başa ıkma

- Stratejileri Açısından Değerlendirilmesi. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 11(1), 30-37.
- Kırbaş, Z. Ö., & Özkan, H. (2013). Down sendromlu çocukların annelerinin aile işlevlerini algılama ve sosyal destek düzeylerinin değerlendirilmesi. *İzmir Dr. Behçet Uz Çocuk Hast. Dergisi*, 3(3), 171-180.
- Kırman, A., & Doğan, Ö. (2017). Anne-baba çocuk ilişkileri: bir meta-sentez çalışması. *Hacettepe Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 4(1), 28-49.
- Kızılaslan, A., & Sözbilir, M. (2018). Görme yetersizliği olan öğrencilere yönelik tasarlanan etkinliklerin değerlendirilmesi: Isı alışverişi ve sıcaklık değişimi. *Erzincan Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 20(1), 121-139.
- Kobal, G. (2005). Ortopedik yetersizlikten etkilenmiş olan ve sağlık yetersizliği olan çocuklar. A. Ataman (Eds.), *Gündüz Eğitim ve Yayıncılık*.
- Koç, G. (2003). *Sosyal öğrenme kuramı. Gelişim ve Öğrenme*. A. Ulusoy. (Eds.) Anı Yayıncılık.
- Kosif, H. (2018). *Hafif Düzeyde Zihinsel Engelli Öğrenciler İçin Sosyal Hayat Modülü Kapsamında Geliştirilen Materyallerin Etkisinin İncelenmesi* (Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kot, M., Sönmez, S., & Eratay, E. (2018). Özel Gereksinimli Bireylere Sahip Ailelerin Yaşadıkları Zorluklar. *Atatürk Üniversitesi Kazım Karabekir Eğitim Fakültesi Dergisi*(37), 85-96.
- Kulaksızoğlu, A. (2003). *Çocuk psikolojisi ve gelişimi, farklı gelişen çocuklar*. Epsilon Yayınevi.
- Küçüker, S. (2001). Erken Eğitimin Gelişimsel Geriliği Olan Çocukların Anne-Babalarının Stres ve Depresyon Düzeyleri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 3(1).
- Lindholm, M. M. (2007). *Stress, Coping and Quality of Life in Families Raising Children With Autism*. (Unpublished Doctoral Dissertation). California School of Professional Psychology Alliant International University.
- Ma, J. L., Lai, K., & Pun, S. H. (2002). Parenting distress and parental investment of Hong Kong Chinese parents with a child having an emotional or

- behavioural problem: a qualitative study. *Child & Family Social Work*, 7(2), 99-106.
- MEB. (2012). *Özel Eğitim Hizmetleri Tanıtım El Kitabı*. MEB Özel Eğitim ve Rehberlik Dairesi Yayını.
- MEB. (2013). *Bütünleştirme kapsamında eğitim uygulamaları öğretmen kılavuz kitabı*. Özel Eğitimin Güçlendirilmesi Projesi.
- MEB. (2015). *Çocuk gelişimi zihinsel engelliler*. Ankara.
- Meriç, A. (2017). *Anne baba çocuk iletişimi ile okul öncesi çocukların ahlaki ve sosyal kural bilgileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. (Yüksek lisans tezi) Karabük Üniversitesi, Karabük.
- Migerode, F., Maes, B., Buysse, A., & Brondeel, R. (2012). Quality of life in adolescents with a disability and their parents: The mediating role of social support and resilience. *Journal of Developmental and Psysical Disabilities*, 24(5), 487-503.
- Miller, I. W., Ryan, C. E., Keitner, G. I., Bishop, D. S., & Epstein, N. B. (2000). The McMaster Approach to Families: Theory Assessment, Treatment and Research. *Journal Of Family Therapy*, 22(2), 168-189.
- Mukaddes, N. M. (2013). *Otizm Spektrum Bozuklukları Tanı ve Takip*. Nobel Tıp Kitapevleri.
- Muluk, E. (2004). *Alt ve Üst Sosyoekonomik Düzeydeki Ailelerin Aile Yapıları ve Anne-Çocuk İlişkisinin İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Odacı, H., & Çelik, Ç. B. (2017). Kendilik algısı ve saldırganlık arasındaki ilişki: yalnızlığın aracı rolü. *Journal of Mood Disorders*, 7(4), 219-225.
- Orhan, S., & Genç, K. G. (2015). Engellilere yönelik ülkemizdeki özel eğitim hizmet uygulamaları ve örnek ülke karşılaştırması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 15(35), 2.
- Ozonoff, S. E., Rogers, S. J., & Hendren, R. L. (2003). Autism spectrum disorders: A research review for prantitioners. American Psychiatric Publishing.
- Öngider, N. (2013). Anne-Baba ile Okul Öncesi Çocuk Arasındaki İlişki. *Psikiyatride Guncel Yaklasimler*, 5(4).
- Özen, K. (2011). Özel öğrenme güçlüğü tanısı almış 7-9 yaş çocukların geliştirdikleri zihin kuramı yetenekleri ile sosyal gelişimleri arasındaki

- ilişkinin incelenmesi ve sağlıklı gelişim gösteren grup ile karşılaştırılması. *Yüksek Lisans Tezi, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.*
- Özgüngör, S., & Kapıkıran, N. A. (2016). Erikson'un psikososyal gelişim dönemleri ölçeklerinin Türk kültürüne uygunluğunun karşılaştırmalı olarak incelenmesi: ön bulgular. *Turkish Psychological Counseling and Guidance Journal, 4(36).*
- Özgür, İ. (2013). *Engelli Çocuklar ve Eğitimi Özel Eğitim.* Karahan Kitapevi.
- Özkardeş, O. G. (2013). Türkiye'de özel öğrenme güçlüğüne ilişkin yapılan araştırmaların betimsel analizi. *Boğaziçi Üniversitesi Eğitim Dergisi, 30(2), 123-153.*
- Özsoy, S. A., Özkahraman, A. G., & Çallı, Y. H. (2006). Zihinsel engelli çocuk sahibi ailelerin yaşadıkları güçlüklerin incelenmesi. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi, 9(9), 69-78.*
- Özsoy, Y., Özyürek, M., & Eripek, S. (2002). *Özel eğitime muhtaç çocuklar: Özel Eğitime Giriş.* Karatepe Yayınları.
- Özşenol, F., Işıkhana, V., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., & Gökçay, E. (2003). Engelli çocuğa sahip ailelerin aile işlevlerinin değerlendirilmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 45(2), 156-164.*
- Özşenol, F., Ünay, B., Aydın, H. İ., Akın, R., & Gökçay, E. (2002). Engelli bireye sahip ailelerin beklentilerinin ve psiko-sosyal durumlarının incelenmesi. *Gülhane Tıp Dergisi, 44, 188-194.*
- Özyurt, Ö. (2011). *Hafif zihinsel engelli çocuğu olan annelerin algıladıkları aile işleyişi ve aile yaşam kalitesinin sosyo-demografik değişkenler açısından incelenmesi.* (Yüksek Lisans Tezi) Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Pak, M. (2020). Engelli Kardeşi Olan Çocukların Anneleri ile İlişkileri Üzerine Bir Alan Çalışması. *Çocuk ve Gençlik Ruh Sağlığı Dergisi, 27(1), 33-39.*
- Rezenders, D. L., & Scarpa, A. (2011). Associations between parental anxiety/depression and child behavior problems related to autism spectrum disorders: The roles of parenting stress and parenting self-efficacy. *Autism Research and Treatment.*
- Sarı, H. Y. (2001). *Down sendromlu çocuğu olan ailelere yönelik bir durum çalışması.* (Yüksek Lisans Tezi). DEÜ Sağlık Bilimleri Enstitüsü.

- Sarı, H. Y. (2007). Zihinsel Engelli Çocuğu Olan Ailelerde Aile Yüklenmesi. *C. Ü. Hemşirelik Yüksek Okulu Dergisi*, 11(2).
- Saygı, D. (2011). *Ebeveyn-Çocuk İlişkisi Ölçeği'nin Türkçeye uyarlanması ve anne-çocuk ilişkisinin bazı değişkenler açısından incelenmesi: İstanbul örnelemi*. (Yüksek lisans tezi) Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İstanbul.
- Schwab, J. J., Gray-Ice, H. M., & Prentice, F. R. (2002). *Family Functioning. The General Living Systems Research Model*. New York: Moscow.
- Seçer, Z., Çeliköz, N., & Yaşa, S. (2008). Okulöncesi Eğitim Kurumlarına Devam Eden Çocukların Annelerinin Ebeveynliğe Yönelik Tutumları. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19.
- Seven, S. (2006). *6 Yaş Çocuklarının Sosyal Beceri Düzeyleri ile Bağlanma Durumları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. (Doktora Tezi). Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Sivrikaya, T., & Tekinarslan, İ. Ç. (2013). Zihinsel Yetersizliği Olan Çocuğa Sahip Annelerde Stres, Sosyal Destek ve Aile Yüğü. *Ozel Eğitim Dergisi*, 14(2).
- Sucuoğlu, B. (2009). Zihinsel engelli bireylerin özellikleri. *Zihin engelliler ve eğitimleri*. Kök Yayıncılık.
- Şahin, C. (2006). Kırşehir rehberlik ve araştırma merkezi özel eğitim bölümünde incelenen öğrencilerin çeşitli değişkenlere göre nitelikleri. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7(1), 175-189.
- Şahin, N. H., Basım, H. N., & Çetin, F. (2009). Kişilerarası Çatışma Çözme Yaklaşımlarında Kendilik Algısı ve Kontrol Odağı. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 20(2).
- Şendil, G. (2012). Bebeklikte sosyo-duygusal gelişim. *Yaşam Boyu Gelişim: Gelişim Psikolojisi*. G. Yüksel (Eds.) Nobel Akademik Yayınları.
- Şendil, G., & Balkan, K. İ. (2005). *Anne baba olmak dizisi, çocuğun eğitimi ailede başlar*. Morpa Kültür Yayınları.
- Şener Konuk, D. (2011). *Annelik Öz-Etkililiği ve Benlik Saygısını Yükseltme Programının Etkisi*. (Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü. Ankara.
- Şengül, S., & Baykan, H. (2013). Zihinsel engelli çocukların annelerinde depresyon, anksiyete ve stresle başa çıkma tutumları. *Kocatepe Tıp Dergisi*, 14(1), 30-39.

- Şentürk, M., & Saraçoğlu, G. V. (2013). Eğitilebilir zihinsel, bedensel engelli çocuğu olan annelerle sağlıklı çocuğa sahip annelerin aileden algıladıkları sosyal destek ve depresyon düzeylerinin karşılaştırılması. *Uluslar Arası Temel ve Klinik Tıp Dergisi*, 1(1), 40-49.
- Tamer, M. (2010). *Zihinsel engelli çocuk annelerinde stres yönetimi eğitiminin etkileri*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Tangül Özcan, C. (2002). *Dikkat Eksikliği ve Hiperaktivite Bozukluğu Olan Çocukların Anne Babalarının Empati Düzeyi ile Aile İşlevlerinin İncelenmesi*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Gülhane Askeri Tıp Akademisi. Ankara.
- Toğram, B., & Maviş, I. (2009). Aileler, Öğretmenler ve Dil ve Konuşma Terapistlerinin Çocuklardaki Dil ve Konuşma Bozukluklarına Yönelik Tutum ve Bilgilerinin Değerlendirilmesi. *Özel Eğitim Dergisi*, 10(1), 71.
- Toy, A., & Kesici, İ. (2020). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Annelerin Eğitim İhtiyaçları. *İleri Eğitim Çalışmaları Dergisi*, 2(1), 61-93.
- Uğuz, Ş., Toros, F., & İnanç, B. Y. (2004). Zihinsel ve/veya bedensel engelli çocukların annelerinin anksiyete, depresyon ve stres düzeylerinin belirlenmesi. *Klinik Psikiyatri*, 7(1), 42-47.
- Ülker, M. (2016). *Kadınlarda çocukluk dönemi mutluluk anıları ile ebeveynlik rollerine ilişkin kendilik algısı arasındaki ilişki*. (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi.
- Ünal, N., & Baran, G. (2012). Zihinsel Engelli Çocukların Annelerinin Çocuk Yetiştirme Tutumları İle Normal Gelişim Gösteren Çocukların Zihinsel Engelli Kardeşlerine Yönelik Davranışları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi. *Kastamonu Eğitim Dergisi*, 20(3), 807-826.
- Üzümcü, M. (2018). Din Öğretiminde Özel Gereksinimli Öğrenciler İçin Uyarlamalar. *Electronic Turkish Studies*, 13(11).
- Yazıcı, D. N., & Durmuşoğlu, M. C. (2017). Özel Gereksinimli Çocuğu Olan Ailelerin Karşılaştığı Sorunlar Ve Beklentilerinin İncelenmesi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 30(2), 657-681.
- Yeşilyaprak, B. (2005). *Gelişim ve Öğrenme Psikolojisi*. Pegem Yayıncılık.
- Yıldırım Doğru, S. S., Kaygılı, G., Alabay, E., Kuşçu, Ö., & Sarıkaya, A. (2013). Ailesinde engelli birey bulunan okul öncesi dönem çocuklarının sosyal

becerileri ve problem davranışlarının incelenmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 14(2), 219-236.

Yılmaz, H., Ülker, M., & Yılmaz, A. S. (2018). Kadınlarda Ebeveynlik Rollerine İlişkin Kendilik Algısı'nın Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7(2), 415-431.

Zhang, X., & Chen, H. (2010). Zhang, X., & Chen, H. (2010). Reciprocal influences between parents' perceptions of mother-child and father-child relationships: A short-term longitudinal study in Chinese preschoolers. *The Journal of genetic psychology*. 171(1), 22-34.

EKLER

EK 1

Katılımcıları Bilgilendirme Formu

Sayın Katılımcı;

Bu çalışma Yrd. Doç. Dr. Deniz ERGÜN danışmanlığında Yakındoğu Üniversitesi Yüksek Lisans öğrencisi Psikolog Büşra Şahin'in tezidir. Bu çalışma özel gereksinim gerektiren çocukların ebeveyn aile hayatı, çocuk ilişkisi ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerinin incelenmesi amacıyla yürütülmektedir.

Katılacağınız çalışmada yanıtladığınız sorular tez çalışması için kullanılacaktır. Araştırmanın hiçbir bölümünde isminiz veya kişisel olarak kimliğinizi ortaya çıkarabilecek bilgi bulunmamaktadır. Formlarda yer alan sorulara samimi ve kendinizi en gerçekçi tanımlayacak şekilde cevaplar vermeniz beklenmektedir. Çalışmaya katılmak gönüllülük esasına dayalıdır. Cevap vermek istemediğiniz soru varsa boş bırakma hakkına sahipsiniz.

Çalışmaya katılım gösterdiğiniz için teşekkür ederim.

EK 2**Aydınlatılmış Onam Formu**

Sayın katılımcı ;

Özel gereksinimli çocukların ebeveyn aile hayatı, anne-baba ilişkisi ile ebeveyn rolüne ilişkin kendilik algısı düzeylerinin değerlendirilmesi amacıyla bir çalışma yürütmekteyim.

Bu çalışmaya katılım sağlamayı kabul ederseniz araştırma için hazırlanan ölçekler doldurmanız için size sunulacaktır. Size sunulan ölçeklerdeki soruların doğru veya yanlış bir cevabı yoktur. Değerlendirmeye katkı sağlamak amacıyla her soruya sizin durumunuzu veya kendinize en yakın bulduğunuz cevabı işaretlemeniz beklenmektedir. Bu çalışmadan elde edilecek bilgiler tamamen araştırma amacı ile kullanılacak olup kişisel bilgileriniz gizli tutulacaktır. Elde edilecek bilgiler 2 (iki) yıl süre ile saklanılacak daha sonra ise tüm veriler silinecektir.

Çalışmaya katılmama veya katıldıktan sonra herhangi bir anda çalışmayı bırakma hakkına da sahipsiniz. Çalışmadan çekilmek istediğinizi bildirdiğiniz takdirde elde edilen veriler silinecek olup, çalışma da kullanılmayacaktır.

Bu bilgiler dışında şimdi veya daha sonra fazla bilgiye ihtiyaç duyarsanız araştırmacı tarafından bilgi edinebilirsiniz.

Psikolog Büşra ŞAHİN

E-posta: sahin.busra1108@gmail.com

Söz konusu araştırmaya kendi isteğimle, hiçbir baskı olmaksızın katılmayı Kabul ediyorum.

Katılımcının Adı/Soyadı

İmza _____

Tarih _____

EK 3**Kişisel Bilgi Formu**

1. Cinsiyet
 - a. Kadın b. Erkek
2. Yaşınız.....(lütfen belirtiniz)
3. Medeni durumunuz
 - a. Evli b. Bekar c. Boşanmış d. Eş vefat
4. Eğitim düzeyiniz?
 - a. Okur-yazar değil
 - b. Oku-yazar
 - b. İlkokul
 - c. Ortaokul/ İlköğretim
 - d. Yüksek okul/ Üniversite ve üzeri
5. Ailenizin sosyo-ekonomik durumu nasıl?
 - a. Düşük b. Orta c. Yüksek
6. Kaç Çocuğunuz var?
7. Özel gereksinimi olan çocuğunuzun cinsiyeti?
 - a. Kız b. Erkek
8. Özel gereksinimi olan çocuğunuz yaşı?
9. Özel gereksinimi olan çocuğunuzun engel durumu nedir? (Birden fazla engeli var ise, uygun olan seçenekleri işaretleyiniz)
 - a. Zihinsel Engelli
 - b. Otizm
 - c. Down Sendromu
 - d. Fiziksel/Ortopedik Engelli
 - e. İşitme Engelli
 - f. Görme Engelli
 - g. Diğer
10. Çocuğunuzun engel derecesi nedir? (Raporunda yazan dereceye göre belirtiniz?)
 - a. Hafif düzeyde
 - b. Orta düzeyde
 - c. Ağır düzeyde
 - d. Sürekli bakıma muhtaç - ağır engelli
11. Özel gereksinimi olan çocuğunuzun bakımı ile daha fazla kim ilgilenmektedir?
 - a) Anne b) Baba c) Anne-baba d) Bakıcı e) Diğer.....(lütfen belirtiniz)

EK 4

Aile Değerlendirme Ölçeği

AÇIKLAMA:İlişikte aileler hakkında 60 cümle bulunmaktadır. Lütfen her cümleyi dikkatlice okuduktan sonra, sizin ailenize ne derecede uyduğuna karar veriniz. **Önemli olan, sizin ailenizi nasıl gördüğünüzdür.** Her cümle için 4 seçenek söz konusudur (*Aynen Katılıyorum/ Büyük Ölçüde Katılıyorum/ Biraz Katılıyorum/ Hiç Katılmıyorum*)

Her cümle için 4 seçenek için de ayrı yerler ayrılmıştır. Size uygun seçeneğe (X) işareti koyunuz. **Her cümle için uzun, uzun düşünmeyiniz.** Mümkün olduğu kadar **çabuk ve samimi cevaplar** veriniz. **Kararsızlığa düşerseniz, ilk aklınıza gelen doğrultusunda hareket ediniz.** Lütfen her cümleyi cevapladığınızdan emin olunuz.

CÜMLELER:	Aynen Katılıyorum	Büyük Ölçüde Katılıyorum	Biraz Katılıyorum	Hiç Katılmıyorum
1.Ailece ev dışında program yapmada güçlük çekeriz, çünkü aramızda fikir birliği sağlayamayız.	()	()	()	()
2.Günlük hayatımızdaki sorunların (problemlerin) hemen hepsini aile içinde hallederiz.	()	()	()	()
3.Evde biri üzgün ise, diğer aile üyeleri bunun nedenlerini bilir.	()	()	()	()
4.				
5.				
6.				
7.				
8.				
9.				
10.				
11.				
12.				
13.				
14.				
15.				
16.				
17.				
18.				

EK 5

Aile Değerlendirme Ölçeği İzni

 ben 27 Eyl
Sayın Prof. Dr Fatma Işıl BULUT, Ben Büşra Ş...

 Işıl Bulut 28 Eyl
alıcı: ben v

Sayın Büşra Şahin,

Ülkemizdeki geçerlik ve güvenirlik çalışması tarafımdan gerçekleştirilen Aile Değerlendirme Ölçeği'ni

Çalışmanızda kullanabilirsiniz.

Başarılar dilerim.

Prof. Dr. Işıl Bulut

Not: Ölçeği internette bulabilirsiniz.

...

EK 6

Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Algıları

EBEVEYN ROLÜ KENDİLİK ALGILARI

YÖNERGELER

Aşağıdaki ifadeler, sizin kendinizi nasıl bir ebeveyn olarak gördüğünüz, ebeveynlik hakkındaki görüşleriniz ve ebeveynliği nasıl gerçekleştirdiğiniz ile ilgilidir. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Lütfen her bir ifade için dört kutudan sadece birini işaretleyin. Sizi en iyi tanımlayanı işaretleyin. İşaretsiz ifade takımı bırakmayınız. Örneğin, ıspanaktan hoşlanıyor gibiyse kutuyu aşağıdaki gibi doldurabilirsiniz.

Bana göre gerçekten doğru	Bana göre kısmen doğru		Bana göre kısmen doğru	Bana göre gerçekten doğru			
☒	☐	Bazı insanlar ıspanaktan hoşlanır	Öte yandan	Bazı insanlar ıspanaktan hoşlanmaz	☐	☐	
UNUTMAYINIZ : HERBİR SORU İÇİN SADECE BİR KUTUYU İŞARETLEYİNİZ.							
1.	☐	☐	Bazı ebeveynler nasıl iyi ebeveyn olunacağı konusunda çok fazla okur	öte yandan	bazı ebeveynler ise, ebeveynlik ile ilgili okumaya pek zaman harcamaz.	☐	☐
2.	☐	☐	Bazı ebeveynlerin çocuk yetiştirmenin doğru ve yanlış şekilleri konusunda net fikirleri vardır	öte yandan	bazı ebeveynlerin ise kendi çocuklarını yetiştirme yolları hakkında şüpheleri vardır.	☐	☐
3.	☐	☐	Bazı ebeveynler çocukları olduğundan beri arkadaşlarını yeterince göremediğini düşünür	öte yandan	bazı ebeveynler ise eski arkadaşlarını önceki kadar sık görüyor ya da yeni arkadaşlar edinmiştir.	☐	☐

EK 7

Ebeveyn Rolüne İlişkin Kendilik Alguları Ölçeği İzni

Fwd: Gelen kutusu

Meltem Güler 21:17

alıcı: ben v

İyi çalışmalar

Dr. Öğretim Üyesi Meltem Güler
Çukurova Üniversitesi
Psikoloji Bölümü

With them the Seed of Wisdom did I sow,
and with my own hand labour'd it to grow:
and this was all the Harvest that I reap'd—
"I came like Water, and like the Wind I go."
Omar Khayyam

ERKA1.docx

Doküman

ERKA2.docx

Doküman

ERKA
Makale.do

Dokür

ben 21:26

alıcı: Meltem v

EK 8**Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği**

Aşağıda çocuğunuzla olan ilişkinize dair sorular bulunmaktadır. Lütfen, sizi ve çocuğunuzu en iyi tanımlayan sayıyı 1`den (hiç), 5`e (aşırı) kadar olan ölçek üzerinde gösteriniz.

	1-Hiç	2-Çok az	3-biraz	4-Çok	5-Aşırı
1. Çocuğunuzla yalnız zaman geçirmekten ne kadar keyif alıyorsunuz?	1	2	3	4	5
2. Sizce çocuğunuz sizinle yalnız zaman geçirmekten ne kadar zevk alıyordur?	1	2	3	4	5
3. Çocuğunuzla baş başa geçirdiğiniz süreden ne kadar memnunsunuz?	1	2	3	4	5

EK 9**Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği İzni**

olursa bilgi edinmek ve "Ebeveyn Çocuk İlişkisi Ölçeği" tez konuma uygunsa ölçeği kullanmak istiyorum.

Saygılar**SUZAN CEN** 22:37

alıcı: ben, BERNA, Gul v

Ölçeği çalışmanızda kullanabilirsiniz.

Sevgiler.

Ebeveyn Çocuk
İlişkisi Ölçeği.p...

PDF

ÖZGEÇMİŞ

Psikolog Büşra Şahin, 11 Ağustos 1993 tarihinde Mersin doğumlu olup, İlköğretim, ortaöğretim ve lise eğitimini Mersin’de tamamladı. 2012 yılında Doğu Akdeniz Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Psikoloji (İngilizce) Bölümüne başlayıp, 2017 yılında mezun oldu. 2017 yılında Aile Danışmanlığı, Minnesota Çok Yönlü Kişilik Envanteri (MMPI) uygulayıcı, WISC-R Çocuk Zekâ Testi Uygulayıcı Eğitimi ve son olarak İşaret dili eğitim sertifikalarını aldı. 2018 yılında Mersin de Özel bir Psiko-teknik Değerlendirme Merkezinde çalışma hayatına başlamıştır. 2018 yılı güz döneminde Yakın Doğu Üniversitesi Klinik Psikoloji tezli yüksek lisans programına başladı. 2019 yılında Yüksek lisans eğitim sürecinin güz döneminde Mersin Özel Su Hastanesi’nde stajını tamamladı. 2018 Ekim ayı itibariyle Mersin Özel Engelli ve Bakım Merkezinde çalışma hayatı devam etmiş olup, 2020 Temmuz ayına kadar olan süreçte çalışma süreci oldu.

İletişim Bilgileri

e-mail: psk.busrasahinaykan@gmail.com

İNTİHAL RAPORU

ÖZEL GEREKSİNİMLİ ÇOCUĞA SAHİP OLAN EBEVEYNLERİN
AİLE İŞLEYİŞİ, ÇOCUK İLİŞKİSİ İLE KENDİLİK ALGI
DÜZEYLERİNİN İNCELENMESİ-BÜŞRA ŞAHİN

ORJİNALLİK RAPORU

BİRİNCİL KAYNAKLAR

1	dergipark.org.tr İnternet Kaynağı	% 1
2	docs.neu.edu.tr İnternet Kaynağı	% 1
3	www.tavsiyee diyorum.com İnternet Kaynağı	% 1
4	www.turkpsikolojidergisi.com İnternet Kaynağı	% 1
5	www.openaccess.hacettepe.edu.tr:8080 İnternet Kaynağı	<% 1
6	acikerisim.deu.edu.tr İnternet Kaynağı	<% 1
7	iecec-uoek.org İnternet Kaynağı	<% 1
8	burkonturizm.com İnternet Kaynağı	<% 1

ETİK KURUL ONAY

BİLİMSEL ARAŞTIRMALAR ETİK KURULU

02.11.2020

Sayın Büşra Şahin

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na yapmış olduğunuz YDÜ/SB/2020/813 proje numaralı ve **“Özel Gereksinimli Çocuğa Sahip Olan Ebeveynlerin Aile İşleyişi, Çocuk ilişkisi ile Kendilik Algı Düzeyleri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi”** başlıklı proje önerisi kurulumuzca değerlendirilmiş olup, etik olarak uygun bulunmuştur. Bu yazı ile birlikte, başvuru formunuzda belirttiğiniz bilgilerin dışına çıkmamak suretiyle araştırmaya başlayabilirsiniz.

Doçent Doktor Direnç Kanol

Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu Raportörü

Not: Eğer bir kuruma resmi bir kabul yazısı sunmak istiyorsanız, Yakın Doğu Üniversitesi Bilimsel Araştırmalar Etik Kurulu'na bu yazı ile başvurup, kurulun başkanının imzasını taşıyan resmi bir yazı temin edebilirsiniz